

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

12 × TANG

ARTIKLER OM DEN MANGESIDIGE EVALD TANG KRISTENSEN

Foreningen Danmarks Folkeminder 1993

12 × TANG

*Artikler om
den mangesidige*

EVALD TANG KRISTENSEN

Redigeret af
ELSE MARIE KOFOD
OG
JENS HENRIK KOUDAL

12×TANG

Artikler om den mangesidige

Evald Tang Kristensen

© Foreningen Danmarks Folkeminder

Redigeret af Else Marie Kofod og Jens Henrik Koudal

Omslagets forside: Tine Morck Møller

efter fotografi af H. P. Hansen 1913

1. oplag, 500 eksemplarer, 1993

Forlaget Folkeminder ApS

Sat med Caslon og trykt i

Gullanders Bogtrykkeri a-s, Skjern

ISBN 87-89759-08-7

Følgende har velvilligt støttet bogen økonomisk:

Svend Grundtvig og Axel Olriks Legat

Herning kommune

Holstebro kommune

Indholdsfortegnelse

Forord 7

Evald Tang Kristensen:

Jeg er Skolelærer og Kirkesanger i Gjellerup 9

Gustav Henningsen:

Evald Tang Kristensen og fotografiet 13

Bengt Holbek (†):

To optegnere og én meddeler 24

Thomas Johansen:

På sporet efter Den tredje Række 30

Else Marie Kofod:

Sagn – tro eller overtro? 34

Jens Henrik Koudal:

»Det hele er for mig som en Slibesten« 40

Erik Kaas Nielsen:

»...og Börnene hører da også til Folket« 53

Eske K. Mathiesen:

Tang Kristensen møder Professor Labri 65

George Nellemann:

Fortællinger om det jyske almueliv. Er det etnografi? 72

Svend Nielsen:

Evald Tang Kristensen møder fonografen 79

Iørn Piø:

Gamle skillingsviser – og helt nye 91

Holger Rasmussen:

Evald Tang Kristensen og Dansk Folkemuseum.

En brevveksling 101

Ulla Thyrring:

En særlig samling – øverst oppe 113

Evald Tang Kristensen:

Tanker på gamle og nye tider (1927) 120

Noter 122

Forord

Den 24. januar 1843 var både en hård og en glædelig dag for lærerkonen Ane Persine Sand i Nørre Bjert. Hun skulle føde sit første barn, men til sidst måtte jordemoderen give op, og der blev sendt bud efter en læge i Kolding. Da drengen endelig kom ud, sad fødderne helt galt, men lægen tog resolut og drejede dem om, sådan som de skulle sidde.

Barnet var Evald Tang Kristensen, og det er nu 150 år siden, at den besværlige fødsel fandt sted. Han fortæller selv historien i sine »Minder og Oplevelser«.

Vi skylder den læge en hel del, for mage til fodgænger har Danmark sjældent set. Fra 1860'erne og frem til århundredskiftet travede han Jylland tyndt for at samle folkeminder. Han har alt i alt fået stof fra 6500 personer, og de fleste har han selv besøgt. Det svimler for én, når man remser op, hvad han fik samlet: 3000 folkeviser med 1000 melodier, 2700 eventyr, 25.000 sagn, 25.000 rim, ordsprog og folkegæder samt titusindvis af optegnelser om folkeliv og folkeskik. Dertil kommer samlinger af folkebøger, skillingsviser, håndskrevne visebøger og spillemandsnodebøger. Det lå ham desuden stærkt på sinde at få sit materiale udgivet: 79 bøger og flere hundrede artikler blev det til.

Tang Kristensen testamenterede sine efterladte papirer til Dansk Folkemindesamling, hvor de den dag i dag udgør en grundpille. Folkemindesamlingen har derfor fundet det naturligt at markere 150-året med udgivelsen af en bog om »den mangesidige Evald Tang Kristensen«.

Tang Kristensen har været genstand for en fornyet interesse – både i Danmark og i udlandet – i de sidste 25 år. Hans livsværk er et hus med mange boliger, så de forskellige ideologier har kunnet tage ham til indtægt på basis af mere eller mindre løsrevne citater. En nu afdød folkemindeforsker mente, at vi bør fordybe os i folkeminderne, for at »lære os selv at kende, kende, hvad det er at være dansk«. Andre er blevet fascineret af personen og har heroiseret ham som en genial outsider. Især i 1970'erne var der også dem, der ville bruge Tang Kristensen som politisk forbillede, og mente, at han var underklassens politiske talsmand.

Alle de tre synspunkter rummer både noget rigtigt og noget forkert. Tang Kristensen kan ikke sættes på en kort formel, dertil er han for mangesidig og stedvis også for modsætningsfyldt.

Stoffet og personen, der samlede det, fascinerer imidlertid stadigvæk. Vi har valgt at præsentere 12 sider af Tang Kristensen, sådan som folklorister og etnografer ser dem. Fælles for forfatterne er, at ingen mener at besidde den endegyldige sandhed om personen.

Ordet »tang« er flertydigt – idet det som bekendt både kan betegne et redskab og en plante. Tang Kristensen var et redskab for Svend Grundtvig og andre forskere, men på mange måder kan han også sammenlignes med den seje tangplante. Den vestjyske tangplante Evald Tang Kristensen udviklede sig stærkt fra ung til gammel. Han er ikke en entydig størrelse og rummer mange sider. Også en del, som ikke er kommet med i denne bog.

Dansk Folkemindesamling i november 1992

Else Marie Kofod og Jens Henrik Koudal

Jeg er Skolelærer og Kirkesanger i Gjellerup

Evald Tang Kristensens andet brev til Svend Grundtvig

Gjellerup den 12. Marts 1869

Allerførst maa jeg aflægge Dem min varme Tak, fordi De saa beredvillig har hjulpet og vil hjælpe mig med Raad og Daad; men dernæst maa jeg bede Dem om Undskyldning, fordi jeg slet og ret kaldte Dem »Herr Docent«. Jeg havde nok en Anelse om, at De var »noget mere«; men da jeg ikke vidste *hvad*, skrev jeg hellere forlidt end formeget. – Jeg sender nu det meste af mine Samlinger, hvad Viserne angaar; men af Sagn følger der blot et lille Hæfte og af Æventyr slet ingen. Deres Formodning om, at jeg havde slaaet disse sidstes Udgivelse af Hovedet, var fuldkommen rigtig, og derfor har jeg dem i stor Uorden; men min knappe Fritid skal jeg trolig benytte til snarest muligt at udarbejde et Hæfte med alle de Æventyr, jeg hidtil har samlet, og samtidigt skal følge det øvrige, jeg endnu har af Viser og Toner.

Nu vil jeg allerførst besvare Deres Spørgsmaal.

1. Optegnelserne af Svejdsals Vise skal jeg nok sende Dem *smart*. –

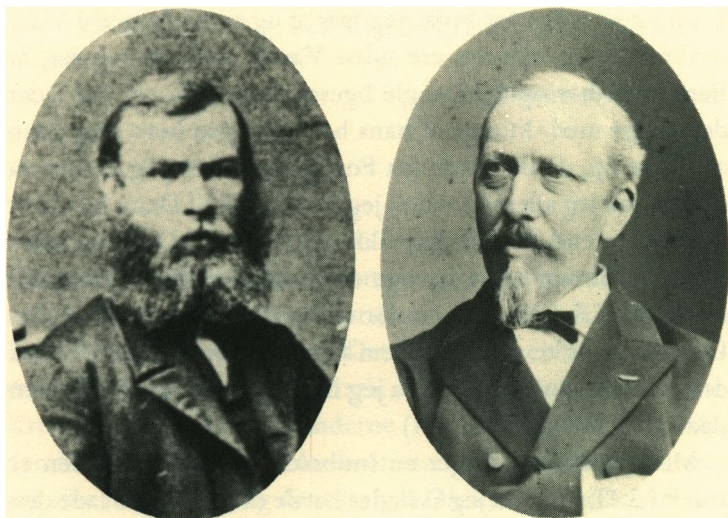
2. Jeg hverken har eller kjender Deres »Gamle danske Minder 1-3«,¹ men jeg ved nok af dem at sige gjennem Boghandelen i Herning. 1 gl. forrevet Egsemplar af I har jeg læst i. –

3. Deres store udgave af »Danmarks gamle Folkeviser«² er en ubekjendt Bog her paa Egnen. Der er aldrig bleven solgt et eneste Egsemplar deraf. Den skal være meget dyr, og det har

afholdt mig fra at købe den. Den lille Samling, udgivet af Folkeforeningen³, kjender jeg nok, og det var Deres Opfordring bag i Bindet, der bevægede mig til at skrive til Dem. –

4. Jeg er Skolelærer og Kirkesanger i Gjellerup, dimitteret 1861 fra Lyngby Seminarium. Forøvrigt er jeg meget ung, lidt over 26 Aar. Ingen udvortes Omstændigheder har bevæget mig til at samle paa gamle Minder; tværtimod staar jeg i saa Henseende ganske ene her paa Egnen. Til et Bevis herpaa kan tjene, at der i Boghandelen i Herning ikke er bleven afsat mere end 3 af mine Viser 1ste Hæfte⁴ til hele Omegnen. – Jeg har ikke været her i 3 Aar endnu, og det var først ifjor Vinter jeg rigtig tog det overtvært med Samlingen, alene foranlediget af min egen Lyst dertil. Det er forøvrigt ikke saa nem en Sag at faa Folk til at synge eller fortælle for sig. – Paa ens Spørgsmaal derom svare de altid, at de ingen gamle Viser kunne, eller ogsaa, at de rent have glemt dem. – Jeg maa altid selv begynde med at synge, hvad jeg tror, de kunne have hørt, og saa faar man dem umærkelig paa Gled. For en halv Snes Aar siden havde man her kunnet gjøre en glimrende Høst; men nu ere de fleste ældgamle Folk Døde, og flere af dem, der endnu kunne noget, ere blevne Pietister eller Opvakte. Uden nu at ville bedømme Opvækkelsen for haardt, hvilket jeg nødig vilde, da den ellers gjør stor Gavn her, tør jeg nok sige, at den er de gamle Folkeminders største Fjende, for den tillader paa ingen Maade Folk at synge gamle Viser eller fortælle Æventyr. Den er da og en væsentlig Hindring for min Virksomhed som Samler, og mange her i Sognet se ogsaa skjævt til denne min Gjerning. Det kan altsaa ikke dølgjes, at jeg ikke har synderlig Opmuntring herude. Hertil kom, som jeg har fortalt Dem, at jeg lod til at skulle have Pengetab foruden min Ulejlighed, der virkelig har været stor.

Men det allerværste er, at jeg næsten ingen Tid har tilovers

Til venstre Evald Tang Kristensen som ungt menneske – ved den tid, da han indledte sit samarbejde med Svend Grundtvig (efter Minder og Oplevelser II s. 176). Til højre professor Svend Grundtvig. (Foto 1882; original i Dansk Folkemindesamling).

dertil. Hele Dagen er jeg i Skolerne, der ligger 1½ Fjedingvej fra mit Hjem. – Efter min Hjemkomst var det ikke sært, om jeg for Træthed blev hjemme istedet for at gaa ud i Hytterne for at skrive op. For det er et Særkjende, at næsten alle de, der kunne noget, ere Smaafolk, Indsiddere og Fattiglemmer. – Havde jeg saasandt noget mere Tid til min Raadighed, kan jeg godt se, at jeg endnu kunde gjøre store Indsamlinger her på Egnen, især udensogns, hvor jeg næsten slet ikke har været. –

Til Hjælp ved Udarbejdelsen af Hæfterne har jeg haft Peder Syvs 100 Viser⁵ (meget forrevne), Rahbek og Nyrups udvalgte Viser⁶, en lille Udgave af Pastor Winding⁷ og Berggréns Folkemelodier⁸, som jeg alle har laant og skrevet meget

af op for at synge for Folk. Jeg faar af og til nogle nyere Viser opskrevne, der næsten ere uden Værdi, men da jeg ser, at Berggreen har optaget nogle ligesaa ringe, saa har jeg ladet dem følge med. Mange af hans har jeg ogsaa hørt, dog uden at skrive op, da de havde faa Forskjelligheder. Jeg samler da endnu, saa jeg allerede, siden jeg skrev sidst til Dem, har faaet nogle flere end de 100. Jeg vilde gjerne bede Dem om snart at skrive til mig igjen og sige mig, om der ikke skal skydes nogle ud af Samlingen som for ubetydelige til at lade trykke. De maa nu ikke anse det Dem tilsendte for udarbejdet med den fuldeste Nøjagtighed, da jeg ikke har haft Tid dertil; den slaar altid for knapt til. –

Med Samlingen følger en Indholdsfortegnelse, og den er afdelt i 3 Hæfter, da jeg saaledes havde tænkt at ville lade den trykke.

Der følger ogsaa en lille Samling Folkegaader med, som maaske kan anvendes. Jeg har ogsaa nogle Talemaader, Remser o.s.v. Saa endnu engang min hjærtelige Tak for Deres Beredvillighed og Deltagelse for mig og mit Arbejde. De skal snart atter høre fra mig.

Deres ærbødige
Evald Tang Kristensen

Herr Kapitajn, Docent S. Grundtvig, R. af D. [Ridder af Dannebrog]

Originalen befinder sig i Svend Grundtvigs samling, DFS 17.

Evald Tang Kristensen og fotografiet

Af Gustav Henningsen

Gennem de senere år er det kommet til at stå mere klart, hvor stor betydning folkemindeforskeren Axel Olrik havde for Tang Kristensen udvikling. Det er således en af de interessante konklusioner i Else Marie Kofods bog om Evald Tang Kristensens syn på folkeminderne (Kbh. 1984). Det var Olrik, der fik ham til at være mere omstændelig med oplysninger om sine meddelere, og det var også Olrik, der stod bag de berømte rejser med fotografen Peter Olsen i 1895, som resulterede i en portrætsamling, der også internationalt turde være enestående i fotografiets historie.

Billederne af Tang Kristensens sangere og eventyrfortællere kom mange år efter til at danne grundstammen i bogen *Gamle Kildevæld* (Viborg 1927), der er blevet genudgivet på Nyt Nordisk Forlag med indledning og kommentarer af Erik Høvring Pedersen (Kbh. 1981). Erik Høvring kommer også ind på Axel Olricks betydning for fotorejserne, dog uden at udnytte Folkemindesamlingens arkiver til bunds, og derfor er der stadig noget nyt at fremdrage om projektet og dets forhistorie.

Som baggrund for min fremstilling er det tilstrækkeligt at erindre om, at Olrik i 1888 som nybagt magister havde været på indsamling med Tang Kristensen i Himmerland (jf. følgende bidrag), og at de siden holdt kontakten ved lige både pr. brev, og når Tang kom til København. At ideen med at portrættere meddelerne var Olricks, ville det være for meget at

sige. Så tidligt som i 1887 havde den jyske folkemindesamler haft en fotograf fra Skive med sig i marken, men den gang gjalt det dog ikke meddelerportrætter, men fotografering af forskellige genstande. I 1889 havde Tang Kristensen været rundt i Jylland med kunstneren Viggo Jastrau, som ved denne lejlighed havde tegnet to af hans meddelere. Det var meningen at Jastrau skulle illustrere en hel bog, som Tang skulle udgive, men mere blev det altså ikke til med denne plan. Tanken om en mere systematisk fotografering af Tang Kristensens visesangere og eventyrfortællere stammede, som jeg skal forsøge at dokumentere i det følgende, derimod fra Olrik.

Første gang vi hører om ideen, er i koncepten til et påskebrev fra Olrik til Tang Kristensen 1894: »Jeg har lånt et fotografiapparat at øve mig med og skal tage det med, når jeg kommer. Jeg vilde gærne en gang (dvs. til sommer) en tur ud med Dem, helst til de ældste og bedste egne (Hammerum h.) og så have det med, men jeg mener også, vi må se at få en kunstner, der både kan fotografere og tegne, til at gøre en tur ud med Dem til andre egne.«

Af en eller anden grund bliver påskebrevet ikke afsendt, men ideen ulmer videre og kommer frem i et andet brev nogle måneder senere, ikke direkte, men under omtale af noget, som for Olrik er nøje forbundet med fotograferingen, nemlig udarbejdelsen af nogle meddelerbiografier. Samtidig med returneringen af en fortegnelse over Tang Kristensens avisartikler, som han har haft til låns, skriver han:

»Jeg vil dog ikke nægte, at den ikke har kvælt mit ønske om en fyldigere skildring af hele Deres færd skreven af deres egen hånd. Hav det i minde! Og så husker De, at jeg også beder for en fuldstændigere og udførligere samling beskrivelser af Deres visesangere og fortællere. Jeg mener, at eftertiden kræver dette

af Dem som tillæg og fuldstændiggørelse af deres indsamling, og som det arbejde ingen senere vil kunne gøre» (19-7-94).

Da Tang Kristensen kort efter kommer til København, har Olrik haft lejlighed til at tale nærmere med ham om fotograferingsprojektet. Men det nævnes stadig ikke direkte i korrespondancen. Derimod bliver Olrik ved at presse ham for at skrive noget om sin indsamlingsvirksomhed. I et julebrev skriver han:

»Det minder mig om vores gamle tale, og Deres gamle tanke om at skrive noget mere op om hele Deres arbejde... Vil De ikke bruge lidt af deres stille tid til at lade fortiden træde frem for Deres blik til samlet fremstilling af Deres gerning og indvævet deri også folkedigtningens liv i de sidste menneskealdre. Jeg havde stor lyst til at tale med Dem og spørge om både det ene og det andet; men nu i julen slipper jeg ikke fra København... Men har De ikke lyst at prøve pennen på enkelte stykker imens? Deres barndom, Deres forhold til folkelivet og naturen, Deres allerførste indsamlinger, sangerne i Gjellerup; Deres begyndte samlinger af andre folkeminder, især om æventyr og æventyrfortællere, ja stof og emner har De jo mere end nok af« (26-12-94).

Den 19. januar 1895 skriver Olrik igen for at låne Tang Kristensens viseopskrifter til brug for udgivelsen af *Danmarks gamle Folkeviser* og minder i denne forbindelse om deres gamle plan om en meddelerfortegnelse, som de skal gennemgå i fællesskab, næste gang de ses, og han benytter lejligheden til at spørge, om Tang Kristensen vil have ham som gæst i pinsen.

Svaret er ganske interessant, fordi det afslører, hvordan meddelerfortegnelse og fotograferingsprojekt er nøje forbun-

Den 36-årige Jensine Hansen fotograferet af Peter Olsen foran Sømosehuset ved Madum sø 1895. Hun er anbragt på en stol uden for den elendige rønne, hvor hun boede hos sin fader med børn og en noget ældre mand, som var røgter på en gård. Livet havde været hårdt ved Jensine, hun havde både været på fattiggården og et halvt år på Korsør Twangsarbejdsanstalt. »Ved at betragte hendes liv,« skriver Tang Kristensen, »kommer man ret til at få øje på skævhederne ved samsfundets ordning.« (Dansk Folkemindesamling).

det med hinanden: »Skal vi have udarbejdet en fuldstændig alfabetisk fortegnelse over meddelere,« skriver Tang Kristensen, »må det ske her, da jeg ikke andensteds kan gøre det arbejde. Her har jeg mine hjælpemidler. Vil De komme her, skal De være velkommen, men hav så ikke alt for knap tid, da jeg ikke er til at jage med nu. Jeg føler mig allerede noget gammel og mindre arbejdsdygtig end forhen.« – Og så går han lige over til den anden side af sagen: »Jeg har tænkt over det med det fotografiske apparat og skrev til Ministeriet efter et skema. Men derpå kan det ikke indordnes. »Læreres Hjælpemidler ved Undervisningen« kan det ikke henregnes under. Derom skal søges inden 1ste februar. Jeg ved ikke, hvad jeg skal gøre, måske slet intet.«

Olriks prompte svar (27-1-95) viser os endnu en gang, at meddelerliste og fotograferingsprojekt er to sider af samme sag:

»Listen over visesangere har jeg begyndt, og skal føre den videre, så snart jeg har gennemgået færdig Deres opskrifter. Så har jeg fået to tegninger forærende af en af vore kunstnere; den ene af dem af en visesanger, den anden af en djævlebesat kone. Med hensyn til fotografiapparatet må der kunne søges om det til efteråret hos Carlsbergfondens understøttelse til videnskabelige apparater, men jeg går og grunder på, om vi ikke allerede til sommer kan få noget gjort ved den sag.«

»Jeg har også en tegning af en gammel kone, der har fortalt mig nogle eventyr og sunget nogle viser for mig,« svarer Tang Kristensen, der aldrig vil stå tilbage, og han fortsætter derpå: »Hvis jeg overhovedet skulle have det omtalte apparat, måtte det være i sommer, da der med hver sommer går flere og flere bort ved døden, og jeg får mindre og mindre mod på at gøre

en sådan rejse.« Han slutter brevet med at fortælle, at han er ved at afslutte manuskriptet til en ny eventyrsamling, og at han i efterskriften hertil vil give en oversigt over alle sine eventyrfortællere (30-1-95).

Denne gang er Olrik noget længere om at svare.

»Kære Tang Kristensen, Jeg står rigtignok i Deres brevgæld denne gang... De har ret i, at indsamlingen af billeder af visesangere ikke bør udsættes til ad åre. Og vi kan da gå en af de to veje: enten at jeg køber et fotografiapparat, som kan være til vore fælles brug, eller at jeg får en student, som er øvet, til at rejse ud med Dem i sommerferien. Hver af disse to udveje har sine fordele; men måske skal vi se at forene begge. Lad os tale nærmere om det i pinsen; eller måske allerede før, skriftligt...

De skriver, at De vil sende skildringen af eventyrfortællerne ud i samme bind som eventyrene. Har De ikke lyst til at vente til vi får billeder af dem og så udgive det i skildringen af Deres virksomhed: dér ville jo både være plads til et stort kapitel om visesangerne og et stort kapitel om eventyrfortællerne. Der skulle vel også tages det spørgsmål op, hvad der af almuen opfattes som digt og hvad der tros (det antydede De en gang, at de ville sige noget om), og meget andet« (23-2-95).

Det ser ud, som om Tang Kristensen ikke helt forstår Olricks vision om den bog, som han venter sig af ham: »Af biografier er der jo nogle trykte, og det væsentlige sender jeg Dem i medfølgende aviser og blade,« svarer han, og tilføjer så i en efterskrift: »Det er sandt, jeg glemte at tale om fotografiapparatet. Det var jo nemmest for mig, om én kunne følge med mig. Men jeg kan ikke tage mig på at bekoste hans rejse« (1-3-95).

Olricks svar er dateret den 4-3-95:

Den 70-årige Kirsten Marie Jensdatter i Rønslunde fotograferet af Evald Tang Kristensen omkr. 1900. Hun boede i stor fattigdom i det faldefærdige hus, som ses i baggrunden. »Ingen døre var til at lukke, man kunne stikke hele fingre ud gennem vindueskarmene, og kakkelovnen var ikke til at fyre i ... Hun sagde selv, at hun om vinteren lå den meste tid i sengen for at holde varmen.« (Tang Kristensen citeret efter Erik Hørring, s. 118). (Dansk Folke-mindesamling).

»Kære Tang Kristensen.

Lad mig først svare på to ting:

Om fotografiapparatet: lad os gøre den aftale, at jeg køber det, og at det til tider er til Deres tjeneste. Jeg tager det da med over i pinsen, og De kan se på det og øve Dem lidt.

Med hensyn til penge til at gengive billederne er jeg ikke så mistroelig. Noget sikkert har jeg ikke endnu; jeg gik straks ud til Holm at tale om Carlsbergfond, men han var rejst til Sverig. Jeg skal da tale nærmere med ham, straks han kommer igen (11. juni). Når vi taler lidt varmt for ham, er der nok noget at få.

De må ikke narre os for bogen om folkemindernes liv i Jylland og spise os af med efterskriften til eventyrene. Når jeg kommer over, tigger jeg Dem til at snakke derom; så får De også lyst at skrive. (Har De ikke mer' f. eks. om Furboerne? Jeg er indtaget i den lille skildring Jysk Almueliv. V. s. 40!)«.

Lad os lige standse op for at se, hvad det var som Olrik var så begejstret for. Slår vi efter, viser det sig at være en optegnelse, som Tang Kristensen havde gjort efter pensioneret lærer Christen Andersen Brøgger i Ravnkilde, Himmerland. Brøgger stammede fra Løgstøregnen og det er herfra han giver denne malende beskrivelse af furboerne:

»Furboerne, der kom herved at fiske, var meget skikkelige folk. Alle mandfolkene gik med langt hår ned af ryggen. Når vi sagde til dem: »Hvorfor klipper I ikke jert hår af?« svarede de: »Tror du, Vorherre har givet os hår, for at vi skal klippe det af.«

Man hørte dem aldrig bande. Når de var kommet i skibet, læste de deres Herrens bøn, tog luen af og sang en salme. De kunne Kingos Salmebog og Hundredvisebogen udenad. De var

gode til at synge, og vi kunne høre dem, når de sang ude på fjorden.

En dag kom en af dem ind til min fader. Så siger han: »Hvad nyt er der fra Fur?« – »Ah, det er noget så meget sørgeligt.« – »Hvad er da det?« – »Ah, det er snart ikke til at sige, det er så elendigt; det er aldrig sket på Fur så længe verden har stået: Niels Nielsen har lokket hans pige.« (Jysk Almueliv V s. 40, jf. ETKr.s dagbog bl. 4620).

Den 25. april skriver Olrik igen til Evald Tang Kristensen og bruger nu koncepten fra påskebrevet det foregående år, som aldrig blev afsendt:

»Kære Tang Kristensen.

Jeg har lånt et fotografiapparat og øver mig i denne tid. Jeg vilde gerne en gang til sommer ud med Dem og bruge det, helst til Hammerum herred, om det kan føje sig så. Men ved siden af dette vil jeg rigtignok gerne have at også en kunstner følger med Dem på en tur til andre egne: og jeg har forhørt mig lidt om forskellige yngre kunstnere, som kunde egne sig (Han skulde da både tegne og fotografere; De kan jo også selv lægge Dem efter fotograferingen.)«

Resten af historien er kendt. I pinsen kom Olrik til Tang Kristensen i Hadsten, hvor de traf aftale med den lokale fotograf Peter Olsen om at følge ham på rejsen. Senere udarbejdede Olrik en ansøgning til Carlsbergfonden, men da der først kunne forventes svar herfra til efteråret betalte Olrik indtil videre fotografen af sin egen lomme. I løbet af eftersommeren gennemførtes ialt 6 rejser, hvor Peter Olsen fotograferede og Evald Tang Kristensen optegnede meddelerbiografier. I efteråret kom der afslag på ansøgningen, og derfor blev det ikke til flere fotorejser.

Men Olrik var godt tilfreds: »Tak nu for samarbejde i det gamle år,« skriver han i sit julebrev 23. dec. til Tang Kristensen, »vi har jo haft mere at gøre sammen end i noget af de tidligere. Og gid De må gå ind i det ny med gode kræfter. . . lad mig blandt mine nyårsønsker få det frem, at De vil tage Dem for at skrive samlede og fyldige stykker af Deres oplevelser, både til Deres egen og til folkelivets historie. Gid dette må være næste års særlige arbejde, ligesom billederne blev detes.«

Den bog, som Olrik ville have om »folkemindernes liv« i Tang Kristensens Jylland, var i virkeligheden en skildring af, hvad vi med et moderne udtryk kunne kalde folkemindernes kontekst. Han ville have ham til at skrive om traditionens rolle i hverdagen, om sang- og fortælsituationer, om overtroens fortsatte eksistens og om alle de folkeskikke, der stadig praktiseredes rundt omkring. Det var, med andre ord, noget som gik langt videre end meddelerbiografierne. Men her overvurderede han den jyske folkemindesamlers evner. Lige så fremragende som han var til at optegne, lige så dårlig var han til at gøre sine egne iagttagelser og genfortælle dem i malende beskrivelser, således som for eks. lærer Brøgger kunne det. Havde Olrik levet længe nok til at opleve værket *Minder og Oplevelser*, som udkom 1923-28, ville han have kunnet se det sort på hvidt. Her efterkom Tang Kristensen langt om længe Olriks gamle opfordring til ham om at skrive sine oplevelser og erindringer. Den 1.600 siders sag afslører netop, at forfatteren ikke besad det etnografiske talent, der er forudsætningen for at blive en god folkelivsskildrer.

Fotografiet fortsatte Tang Kristensen med at gøre brug af gennem hele sin indsamlingsvirksomhed, dog kun til meddelerportrætter. I sine sidste samleår fik han midler til at betale professionelle fotografer som Martinus Christensen i Sindal,

M. Pedersen i Herning, m. fl. for at lave optagelser, og de stod på højde med Peder Olsens. En del tog han også selv med et lille apparat, han havde anskaffet. Disse er af skiftende kvalitet og alle lidt ude af fokus. Der kendes ialt 17 fotografier, som Tang Kristensen selv har taget, 16 meddeler portrætter og billedet af en meddelers hus. Nogle af dem er taget efter, at Olrik i 1908 havde udsendt sit opråb til Foreningen Danmarks Folkeminders medlemmer om at skaffe fotografier fra folkelivet (jf. min artikel i *Folk og Kultur* 1989). Denne opfordring sad Evald Tang Kristensen altså overhørig, men han var som sagt heller ikke etnograf.

To optegnere og én meddeler

Af † Bengt Holbek

I foråret 1888 skrev Axel Olrik til Evald Tang Kristensen, at han gerne ville ud og indsamle sammen med ham. Tang Kristensen, der netop var vendt hjem efter en udbytterig indsamlingstur i Himmerland, foreslog ham at komme over straks, da han selv skulle være i København i juni. »Tiden skulde jo bruges saa godt som muligt, imens jeg havde Hjælpelæren,« fortæller han i sit erindringsværk »Minder og Oplevelser« bd. III, s. 180. På sin rejse havde han besøgt Niels Kristian Jensen i Fredbjerg, Farsø, kaldet Pilmanden fordi han havde et træben af piletræ. Denne mand havde boet i Farsø hele sit liv, bortset fra den tid da han var på Ålborg sygestue og fik benet sat af – og for øvrigt lærte nogle af sine historier. Han var en udmærket og rig fortæller, og ham ville han gerne præsentere for Olrik.

Olrik kom så over, og på vejen til Pilmanden besøgte de Maren Mortensdatter i Rærup, der sang nogle viser for dem. »Det morede mig at se, hvor ivrig Axel Olrik var efter at faa skrevet op, hvad Maren sang, og det samme var Tilfældet hos Niels Kristian. Han fortalte, og baade Olrik og jeg skrev op. Det kneb for ham med at forstaa dem, kunde jeg nok mærke, og han var heller ikke saa hurtig til at skrive, saa det blev vist ikke saa godt, som det burde være, men ivrig var han, og han arbejdede saa hurtig han kunde. Hans Skrift var for mig ret ulæselig, men det kom jo ikke mig ved.«

Mens Tang Kristensens originale nedskrift af det eventyr, de sammen hørte, er bevaret (Dagbøgerne, blad 4084a–87a),

har Olrik renskrevet sin nedskrift og formentlig kasseret originalen. I det bevarede manuskript (DFS 1906/14: Olrik) er en del passager sat i skarp parentes, hvilket må betyde, at disse passager er tilføjet eller i hvert fald endeligt formet under renskrivningen, mens resten må antages at gengive originalnedskriftens ordlyd. I en note er tilføjet »optegnet af A. O. 29-7-88; foresagt af en 85årig husmand i Fredbjerg.« Tidsangivelsen afviger fra Tang Kristensens, men det er næppe til at afgøre, hvem af dem der husker fejl. At der er tale om to nedskrifter af en og samme meddelelse, fremgår imidlertid tydeligt ved en sammenligning. Overensstemmelserne rækker til de ubetydeligste enkeltheder.

En synoptisk fremlæggelse af de to nedskrifter er berettiget, fordi den byder os en sjælden mulighed for at vurdere optegnelsesarbejdets kvalitet.

Mens Olriks renskrift kan udgives akkurat som den er, må visse rettelser foretages i Tang Kristensens kladde – langt færre end han selv ville foretage ved en udgivelse. Han havde udviklet en meget hastig skrift og et system af forkortelser, som satte ham i stand til at følge meddelelsen. De fleste af disse forkortelser forstås – og læses – uden mindste vanskelighed, men hvor der f. eks. forekommer dobbelt *m* (*kommer, hjemme*) er det svært at se, hvad der faktisk står, og man undgår ikke at udfylde efter bedste skøn; ordet *og* optræder som en dobbelt bue, nærmest et stiliseret *g*, men gengives her som *og*; hvor der skal stå *han* og *hun*, kan det være svært at se, om det afsluttende *n* findes – i nedenstående tekst er det konsekvent taget med; hvor optegnelsen blot har *h.*, er dette ligeledes opløst til *han* resp. *hun*. Bortset fra disse rettelser er teksten gengivet bogstavret, således at læseren kan få et indtryk af Tang Kristensens optegningsmåde.

[Den lille and]

Tung Kristensens nedskrift:

En Mand og en Kone havde 2 Børn Dreng og Pige. Konen syg og døde. Manden en 2 Kone og hun havde et Barn, en Pige. Hun var s. stræng ved Stifbørnene.

Drengen var størst og tog straks hen at tjene og rejste langt om og kom til England og blev Tj. for Kongen. Men Pigen blev hjemme Han blev højt æret.

Der var et Nonnekloster i Nærheden og der gik Tøsen tit op og opvartede dem og var tjenstvillig. S. sagde den 1. til den 2. Det var Synd, at hun skulde ikke have et Ønske, hun har s. slem en Stifmoder. 1 Da vil a give hende det Ønske hun skal have Naade for Gud og Msker. 2. Alt det hun græder og kjæmmer af sig skal blive til Guld. 3. Hun skal blive Dronning i England.

Tøsen hjem og Stifmoder gal og slog hende og hun kom til at græde. Gik og samlede de Perler op for hver Taare blev en Perle!. Hvad er det du gaar og samler op. Det er jo mit Guld. Nej det er ikke, det er Ønsker som de Nonner har givet mig.

Du skal op og faa 3 Ønsker ogsaa.

Hun stod og gabede og gloede og hvad de sagde til hende sagde hun Haha² Bestille vilde hun ikke det var et dovent

Axel Ollriks nedskrift:

[Der var en mand og en kone; de havde børn, en søn og en datter. Så døde konen, og han giftede sig igen¹; hende, han giftede sig med, havde en datter i forvejen, og] så blev hun slem ved stebørnene.

Drengen var størst, tog straks hen og tjænte, (pigen blev hjemme) rejste langt om til England og [nåde] også for kongen. Da han kom der, og han blev højt æret, fordi han var flittig og ærlig, blev tøsen hjemme hos stemoderen.

Der var da et nonnekloster i nærheden; der gik tøsen [tidt²] hen. [Så så en dag en af nonnerne:] »Det er synd andet end, at den bitte tøs skulde ha en ønsk³; hun har den slemme stemoder. Da vil jeg³ give hende den ønsk at⁴ hun skal have nåde for Gud og mennesker.« [Så så den anden nonne: »Jeg vil give hende den⁵ ønsk⁶ at] alt det hun græder og hun kæmmer af sig, det skal blive [til] guld.« [Så så den tredje:] »Jeg vil give hende den ønsk⁷, hun skal blive dronning i England.

Så gik tøsen hjem, stemoderen blev gal og slog hende [forde te⁶ hun sådan gik hen til nonnerne]; hun gav sig til at græde [så der trillede guld henad gulvet; og hun samlede det op]. »Hvad er det du samler op?« [så stemoderen] »det er jo guld,« [så hun]. – »Nej det er en ønsk, te⁷ nonnerne har givet mig,« sejer hun. Så sejer hun til datteren: »Du skal op og få tre ønsker osse,« [sejer hun]. [Så⁸ kommer hun da også op til nonnerne]⁹. Hun står og gaber og glør og sejer: »haha,« sejer hun; bestille vilde hun ett, det var et dovent

Spørgelse. Hun er nok kommen for at faa et Ø. ogsaa. 1. A vil ønske hun skal ingen Naade have hos G. og Msker. 2. Hver Trin hun tager skal hun slaa en Skid. 3. Hver Gang hun griner og det gjør hun skjønt tit flyver Skruptudse ud af Halsen paa hende.

Gik hjem. Truttertrut truttettrut. Hvordan er det du kommer. Ja det var ogsaa noget kjønt. A skulde derop at ønskes det var nogle kjønne Ønsker a der fik.

Han S stod s. højt ved Kongen og havde s. mange Misundere. De sagde at han bad til Afguder hver Aften. Kg vilde ikke tro det længe men gik s. til Nøglehull. og s. han sad med et bitte Gudebillede for ved sig paa en Stol og bad til.

Bankede paa og han lukte op og kom ind. Sidder du og beder til Afg og saadant Skidt. Det er ikke Løgn hvad Folk siger.

Han sagde nej. Men han havde en Søster der havde s. ond en Stifmoder og han frygtede hun skulde ikke bede for sig selv. Kg. tog Billedet og saa paa det. Er din Søster s. stads som det B. udviser.

spørgsals. »Hun er nok kommen for at få ønskeren,« [sejer den først af de nonner], »da vil a give hende den ønsk, at⁹ hun skal ingen nåde have, hverken hos¹⁰ gud eller mennesker. [Her¹¹ kan i se], det var lige (vertimod, hvad den anden fik.¹¹ [Så ad den anden:] »A vil give hende den ønsk, at ved hvert skridt hun tager skal hun slå en skid.« – »A vil give hende den ønsk at hver gang hun grinte, skulde der slå en skruptusse ud af halsen [på hende,« ad den tredje.]

Så gik hun hjem ad vejen, trut-a-trut, trut-a-trut, [sejer det¹² hele tiden, lige til hun kommer ind.] »Fy, fy,« sejer moderen »hvordan er det du kommer?« – »Ja, a skulde gå og få ønsker,« [sejer hun]. – »Da var det [nogen] slemme ønsker du fik,« [sejer moderen].

[Nu skal vi til¹³ at tale¹³ om hendes bror i England], han stod så højt, og der er altid misundere; nogen fortalte kongen, at han bad til afguder hver aften. [Det var] noget, kongen i lang tid itt vilde tro. [Men de blev ved at seje det, og at kongen skulde selv se efter; så en aften] gik kongen til hans nøglehul [og kikkede ind]; han så ham ligge på knæ foran¹⁴ et billede og bad. Kongen bankede [og] han lukte¹⁵ op og kom ind til ham. »Sidder du og ber til afguder og sådan skit,« så han, »[så har] det itt været løvn, hvad folk sagde på dig.«

Men han sejer »nej«; men han bad for en søster,¹⁶ han havde, og som¹⁷ havde så ond en stemoder, og han frygtede, hun skulde ikke [kunne] bede¹⁸ for sig sjælv, og så bad han lige så godt for hende som for sig sjælv.

Så tog kongen billedet og så derpå¹⁹, [og så så han:] »Er din søster lige så [smuk²⁰], som dette billede udviser?«

(Eventyret gengives fuldstændigt i *Folkeminder* 1969 s. 3–8).

Efterskrift:

I en lille artikel »Glemsomhed« i *Danske Studier* 1912, s. 149, skriver Axel Olrik: »En æventyrfortæller, der skal meddele sig til Evald Tang Kristensen og mig på én gang, bruger uvilkårlig andre udtryk, end når han meddeler sig til Evald Tang Kristensen alene.« Denne passus kan kun henvise til de erfaringer, Olrik gjorde ved optegnelsen af ovenstående eventyr.

De skrev ned samtidigt, og en sammenligning af de to optegnelser ... viser fuldstændig overensstemmelse på mange punkter, men deres optegnelsesteknik er radikalt forskellig.

Olriks version har et stort antal tilføjelser i kantet parentes og der kan næppe være tvivl om, at det er en renskrift af hans feltnoter. Han må have optegnet så mange detaljer ordret, som tiden tillod, og så bagefter efter hukommelsen have tilføjet, hvad der manglede. Tilføjelserne i parentes er for det meste farveløse, mens passagerne, der synes at være ordrette optegnelser, bærer præg af den talte dialekt, bortset fra et par steder, hvor det er klart, at han ikke har forstået et dialektord, som vi finder korrekt noteret hos ETK.

ETK's version er let forkortet over det hele, og han har ikke skrevet så mange dialektudtryk som Olrik, dog er ingen betydningsfuld detalje undsluppet hans opmærksomhed (Olrik på den anden side har mistet tråden et par steder). Det lader til at ETK havde udviklet en teknik, der tillod ham at forkorte fortællingen noget, samtidig med at alle betydningsfulde træk bibeholdtes, men dialekten oversattes til rigsdansk bortset fra nogle få særtræk – alt i alt en kompliceret, analy-

tisk proces, som han må have været i stand til at udføre i et rasende tempo samtidig med, at han lyttede og optegnede.
(*Interpretation of Fairy Tales* s. 73, dansk oversættelse).

Redaktionel note:

I august 1992 døde folkemindeforskeren Bengt Holbek. Han nåede ikke at få færdiggjort sin artikel om Evald Tang Kristensen som eventyroptegner til denne bog.

Holbek vandt sig international berømmelse, da han udgav doktordisputatsen: Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective, Helsinki 1987. Heri analyserer han Tang Kristensens optegnerarbejde og eventyrsamling i europæisk sammenhæng.

Vi synes ikke, at Holbek bør mangle i bogen her, og har derfor valgt at genoptrykke hans artikel fra tidsskriftet Folkeminder 1969, suppleret med et citat fra disputatsen om samme emne. Bilaget til artiklen i Folkeminder er forkortet.

På sporet efter Den tredje Række

Af Thomas Johansen

Man har længe vidst, at der i Evald Tang Kristensens samlinger ligger sagn, der aldrig er blevet trykt. Mit ønske var det blandt dem at finde frem til hidtil ukendte sagnoptegnelser, som Tang Kristensen selv havde nedskrevet efter den levende folketradition, fra folkemunde. Måske var der så mange, at man ligefrem kunne udgive endnu en sagnsamling og dermed endeligt afslutte Tang Kristensens storværk *Danske sagn I-VI, 2. 1892-1901*, der blev efterfulgt af sønnen Johs. Evald Tang Kristensens supplement *Danske sagn. Ny række I-VI + registre. 1928-1939*.

Efter at være blevet pensioneret som fagleder ved Danmarks Biblioteksskole fik jeg tid til at gennemgå det sagnmateriale, Tang Kristensen havde samlet, og her blev »hver sten vendt«.

Resultatet af gennemgangen blev, at jeg efter aftale med Dansk Folkemindesamling etablerede »Danske sagn. Tredje række«, som hvad angår udvælgelses- og ordningsprincipper, er helt analog med Evald Tang Kristensens egen udgave, *Danske sagn*. Dette indebærer, at denne række bliver ordnet efter de af ham brugte sagntyper og -grupper, og den indeholder kun afskrifter: (1) Af sagn han selv har indsamlet, eller som er blevet sendt til ham af folk, der havde nedskrevet dem efter folkemunde, og (2) af sagn han havde udskrevet efter ældre kilder i offentlige arkiver eller private samlinger, de såkaldte »Ældre sagn«.

»Danske sagn. Tredje række«, der fylder 10 arkivpakker, vil ikke blive trykt, men den vil være tilgængelig for enhver,

der – med udgangspunkt i *Danske sagn* og *Danske sagn. Ny række* – har brug for at se, hvad Evald Tang Kristensen iøvrigt måtte have af sagnoptegnelser.

»Den tredje Række« indeholder mange sagn, som aldrig er blevet trykt, men langt de fleste af dem er, hvad der i arkivet kaldes »Ældre sagn«, jvf. 1929/64 B–D, som der ikke er planer om at udgive. Derimod forberedes en lille publikation med titlen: »Efterslæt til Danske sagn, som de har lydt i folkemunde. Udelukkende efter utrykte kilder. Optegnede af eller indsendte til Evald Tang Kristensen 1871–1917«. Denne samling på ca. 300 optegnelser vil blive ordnet på samme måde som *Danske sagn*.

De tre efterfølgende optegnelser er en prøve på, hvad *Efterslæt til Danske sagn* kommer til at indeholde. – I forbindelse med hver af dem er anført Evald Tang Kristensens betegnelser i *Danske sagn* for den tilsvarende sagngruppe, det år hvor optegnelsen blev foretaget samt meddelerens navn og hjemsted og endelig hvor i originalmaterialet den findes. Forkortelserne i dagbøgerne er blevet opløst.

DS I 86. *Æventyrlige sagn om bjærgfolk*

Fortalt 1889 af Rasmus Nielsen i Vinkel til Evald Tang Kristensen (Dagbøger blad 4322b–4323a).

Der var en høj paa Vinkel Mark, Store Høj, der har Faarehjorderne hørt, det har givet Dunder, naar Bjærgfolkene slog deres Kister i Laase. Saa en Foraarsdag i Solskinsvej en Mand var ude at plove og vendte dernede ved Højen og saa paa hans Plov, da kom der en Mand ud af Højen med en blakket Kjole og ingen Bugser var han i. Den blakkede Mand han satte sig paa æ Plovsaa og vilde snakke med Bondemanden, og

saa hængte hans Punge ned paa Plovsaaen. Saa tog Manden hans Plovøge og snitter æ Punge af ham. Han siger av og render og siger: Bi du til i Morgen, saa skal du blive gjæld. Manden bliver bange for det – tør ikke komme ned at pløje anden Dagen. Saa sagde Konen: da turde hun og saa kom Bjærgmanden igjen ud til hende: Nu skulde hun holde for. Aa Guds Død og Pine du er værre holden end a, du er hulgjæld, han havde endda en Stump tilbage. Saa kunde hun kjøre for ham hvor hun vilde. Hun havde ikke noget han kunde tage. Ja, det er nogle pæne Sager, a fortæller Dem.*

DS VI A 22. Om Fanden og forbund med ham: Fanden som medspiller

Fortalt 1912 af Kirsten Marie Nielsen og hendes mor i Mølholm til Evald Tang Kristensen (Dagbøger blad 10335b–10336a).

Der ved Brønsodde var et Hus, hvor der for det meste brændte Lys om hele Natten, og det var saa uhyggeligt for mig at se det. Manden hed Jens Murer, og han er levende endnu. Han havde været saa slem til at lokke Søfolk ind til sig om Aftenen, og saa sad de og spillede Kort, og han narrede Pengene fra dem og de sad og bandede og holdt et farligt Hus. En Aften kom der en fremmed Mand ind til dem og vilde spille med, og han fik Lov til det. Men da faldt der et kort paa Gulvet, og da Konen nu vilde samle det op, saa hun, at hans ene Fod var laadden, og saa tog hun Kortene og put ind i Kakkellovnen. Personen forsvandt og Jens Murer blev helt sær i Hovedet og turde aldrig siden sove i Huset uden at have Lys. Han sagde, at der

* dvs. gildet, kastreret.

brændte saa mange Smaadjævla der inde i Kakkellovnen. De andre begyndte at raabe, hvorfor hun gjorde det. Da hun saa forklarede det, saa blev de jo sære ved det, og gik hver til sit. Manden faldt i en haard Sygdom og laa og fantaserede. Der kom aldrig mere Kort i det Hus.

DS VI B 17: Kloge mænd og koner og deres bedrifter: At binde folk

Fortalt 1899 af gårdmandsdatter Karen Jørgensen Brok i Vester Nebel til Evald Tang Kristensen (Dagbøger blad 7980a–7980b).

Præsten kunde saa meget. En Dag han stod paa Prækestolen slog han ned i Stolen og sagde: Staa. Pigerne derhjemme kom Pandekager i Svinetønden, for at Fruen ikke maatte vide det. Hun kom bag paa dem. Det vidste han paa Stolen. Han standsede i Prækenen. Saa fortsatte han og da han kom hjem, stod der en Pige med Fingeren i Taphullet og kunde ikke gaa derfra.

Han kjørte den Dag og skulde til Kirke. Noget Skidt kom efter ham. Tag det ene Hjul af. Hvad kan det hjælpe, sagde han Karlen, saa kan vi jo slet ikke kjøre. For han vilde jo have Skidtet til at bære Vognen. Jo det kan du, det svarer jeg for. Saa kjørte de.

Sagn – tro eller overtro?

Af Else Marie Kofod

I sit indlæg »Hvad forstås ved Sagn«¹ definerer Tang Kristensen sagn som »det som siges, fortælles, især af flere, og om noget, der enten fordom er sket eller ved Erfaring bekræftet. Særdeles: en ved Erindring og mundtlig Overlevering bevaret Fortælling om noget, som troes fordom at have tildraget sig.«

At det er indholdet i sagnene og specielt troen, Tang Kristensen lagde vægt på, giver han udtryk for allerede i 1876 i sin første sagnsamling:

»Af de saakaldte historiske Sagn har jeg kun faa, baade fordi de næsten ere uddøde nu, og fordi min Samling mere er lagt an paa at give Billeder af Folketro end af Historie. Jeg agter ikke meget paa, at selve Sagnformen skal være bevaret i Slægtrækker; naar blot Troen, der bærer Sagnene frem paa Sagntræet, der skyde Bladene og bære Frugterne, ere af samme Art som Roden, saa er det lige meget, om Sagnet dannedes i Gaar; er det ægte og fyldigt, saa har det samme Værd.«²

Tang Kristensen var altså på et meget tidligt tidspunkt bevidst om, hvor vigtig en rolle de enkelte fortælleres tro spillede, når det gjaldt om at huske sagnene. Det var troen, der havde båret sagnene ned igennem århundrederne, troen på en række væsener, som ikke tilhørte den virkelige verden, men som dog opfattedes som virkelige. Mange kunne stadig »i fuld Alvor« spørge ham, om han troede, »at der var Nisser

og Bjærgfolk og Ellekjællinger til«, »og jeg kunde mærke paa dem,« skriver han, »at de selv havde fuld Tro til saadanne Væseners Virkelighed.«³

Troen på overnaturlige væsener kunne efter Tang Kristensens overbevisning betragtes på lige fod med kristendommen, og det viser lidt om, hvor alvorligt eller måske snarere seriøst han betragtede den:

»Kristendommens Inderlighed sammensmæltede fuldstændig med Troen paa Folkemindernes Virkelighed, det var som man siger, at alle disse Historier næsten betragtedes med lignende Paalidelighed som Troesartikler. Der kunne nu siges fra én Side, at det var dog at gaa for vidt. Ja, meget sandt, men saa umiddelbare og saa barnlige Naturer kan ikke reflektere over Nordens Sindbilledsprog eller noget som helst Billedsprog, alt ligger saa virkeligt, saa ligefrem for, alt er saa troligt, og saa tager man, hvad der meddeles, især naar det er af ens egen Fader eller Moder, som deres aandelige Eje og Aandelige Arv, den, de selv uforfalsket har faaet fra deres Forfædre.«⁴

Tang Kristensen henviser i citatet til den nordiske mytologi med ordene Nordens Sindbilledsprog, og netop dette emne havde været et af de populæreste emner på højskolerne i sidste halvdel af forrige århundrede. Én af grundene til, at han altid indleder sine sagnsamlinger med sagn om bjærgfolk, var fordi, de var »de værdifuldeste og aandrigeste, da de nærmest pege tilbage paa selve Gudesagnene«⁵ – måske med et lille håb om, at også højskolefolkene ville anerkende sagnene som andet end overtro.

Dertil kommer, at han begynder sine store sagnsamlinger med de sagn, der handler om, hvordan bjærgfolk, ellefolk, nisser og højfolk blev til, nemlig da Vorherre styrtede de onde

engle ned fra himlen, og de, alt efter hvor de landede, blev til en bestemt type overnaturligt væsen. Dette er formodentlig heller ikke tilfældigt, fordi disse sagn leder tankerne hen på Johannes' åbenbaring, hvor Gud udstøder Djæveln og satan og hans onde engle fra Paradisets Have. Man kunne få en fornemmelse af, at sagnsamlingen på én eller anden måde skulle minde lidt om biblen.

I artiklen »Hvad forstaas ved Sagn« kommer det også tydeligt frem, at overtro og kristendom for Tang Kristensen var to sider af samme sag:

»At der baade i det gamle og det nye Testamente findes optegnet mange dejlige Sagn, maa ingen troende Kristen benægte.« Og videre: *»Vi har Sagn om Verdens Skabelse, om Syndfloden og meget andet, der ikke er blevet skrevet op umiddelbart efter Tildragelsen, men har gaaet en Tid i mundtlig Overlevering, og særdeles meget af den ældre Historie, hvad enten det er den hellige Historie eller Verdenshistorien, er grundet paa Sagn, der selvfølgelig kan være mere eller mindre paalidelige eller overensstemmende med Virkeligheden. Hvad den hellige Historie i det nye Testamente angaar, da maa vi gaa ud fra, at den er bygget paa fuldt ud paalidelige Sagn, men Sagnene har været der, selvfølgelig inden vi fik det skrevne Ord.«*⁶

Tang Kristensen går endda så vidt, at han betragter dem, der ikke kan acceptere en sådan opfattelse, som værende »vildledt« af »Fanatisme« eller af »Yderliggaaende Rationalisme«.

Den tro og den moral, som man kan læse ud af sagnene, er efter Tang Kristensens opfattelse ikke meget anderledes end det budskab, som kristendommen har på hjertet:

»Hvis man nu derpå vilde bygge sin påstand, at den danske almue endnu er sådan halvvejs hedninger, vilde jeg dertil svare, at en sådan opfattelse for så vidt ikke var aldeles grundløs. Men sandsynligvis vilde man alligevel have en skjæv opfattelse af almuens tankesæt. Dette vilde blive derud fra opfattet som et sjæleliv fuldt af forvildelser og overtro, men med sådan tale skal man være varsom. Vi tænker ikke her på det rå afgudiske naturliv, men vi skal tage sigte på det ædleste i hedenskabet og det har almuen endnu en del med at gøre. Det sandes vist af alvorlige mennesker, at når et sådant bliver gennemsyret af kristelige grundtanker, kan det dog ret vel give godt og sandt grundlag for ægte kristendom. Til sædekorn i kristelig ånd kan her være nok så sikker en mark at arbejde på, som hvor den rå materialisme, der i vore dage kun alt for ofte stikker hovedet frem, knuser alle og gode spirer til åndens liv.«⁷

At Tang Kristensen har ret i sin påstand om, at sagnene er gennemsyret af kristne grundtanker, kan man tydeligt se f.eks. i sagnene om ellepigerne og havfruerne. Moralen i disse sagn er, at man skal passe sit arbejde og ikke lade sig lokke af dans, sang og musik og smukke piger, der med langt løsthængende hår, store bryster, smukke og i alt fald uden forklæde og tørklæder kun kan bringe én i fordærv. Fristes man, er det ens eget begær, der drager og lokker én – det er ens egen skyld!

I middelalderens kalkmalerier finder man i mange af vore landsbykirker havfruen malet til skræk og advarsel – side om side med djævelen. I Tang Kristensens tid tordnede præsterne – til hans store fortrydelse – imod overtroen. For ham var sagnene

Kalkmaleri i Alborg Helligåndskirke fra omkring 1510–20. Gennem hele middelalderen afbilledes sirenen eller havfruen som advarsel mod følgerne af kødets lyst. Hendes billede bliver malet, skåret og mejslet i såvel talrige landsbykirker som store katedraler over hele Europa. Herhjemme findes havfruer som udsmykning i 14 landsbykirker og én købstadskirke; de fleste billeder stammer fra 1400–1500-tallet. Størsteparten har den nu velkendte skikkelse: pigens med fiskehale og gerne holdende et instrument, en kam eller et spejl. Bærer hun en fisk, er det symbolet på en kristen sjæl, der er faldet for hendes fristelser.

»Meddelelser«, »Kjød af eget Kjød« der blev fremført »i et Tungemaal, der var deres eget, ikke et Tungemaal som Præstens eler som én og anden Bogs. Dette lød saa fremmed, saa halvvejs uforstaaeligt, og det udtrykte saa mange Tanker, der laa den gamle Tankegang og Begrebsverden meget for fjernt til, at det blot nogenlunde kunde forstaaes. En boglærd eller studeret

Mand havde meget sjælden noget Greb paa at tale til Almuesfolk i deres eget Maal, med deres egne Sætningsforbindelser, uopstyltede og uboglige.»⁸

De egne, hvor Tang Kristensen indsamlede flest sagn, var de samme egne, hvor Indre Mission siden fik bedst tag i folk. Det viser, at der netop i disse egne har været et behov for at have noget at tro på, et religiøst behov. Om det var den ene eller den anden slags tro, var for så vidt ligegyldigt. Så Tang Kristensen havde ret, når han som ovenfor citeret skrev, at der i overtroen var masser af sædekorn, som præsterne kunne samle op – hvis de, istedet for at forarge sig, forsøgte at bygge videre på de normer og leveregler, man kunne læse ud af sagnene.

Det er vel heller ikke så mærkeligt, at moralen i sagnene bygger på en kristen tankegang. Kristendommen kom til Danmark for mere end tusind år siden og fik efterhånden status som den officielle religion. Dens udøvere har haft alle kortene på hånden i forhold til at slå andre former for religion af banen. Hele vores opdragelse og skolegang har været præget af den kristne kultur – og er det stadigvæk. Hvis disse forhold ikke skulle smitte af på sagnene, ville det vel egentlig have været mærkeligt?

»Det hele er for mig som en Slibesten«

Om Evald Tang Kristensen og spillemandsmusikken

Af Jens Henrik Koudal

Evald Tang Kristensen har i sine »Minder og Oplevelser« mange fascinerende glimt af livet i det gamle jyske bondesamfund. Han erindrer f. eks. fra sin barndom i Brandstrup sydøst for Viborg i 1850'erne:

Langt nord for Byen og nord for Kirkevejen laa et lille uanseligt Hus, og der boede Spillemanden Niels Torp. Han var nu bleven temmelig gammel og var gaaet lidt af Moden, men naar Skolebørnene skulde have Legestue, saa var det ufravigelig ham, der skulde levere Musikken. Naar han kom med sin Fiolinpose under Armen, saa skyndte Udkigsposterne sig ind i Skolen til de ventende Kammerater for at give Meddelelse om hans Komme, og nu begyndte Festligheden. Niels Torp var slet ikke saa ringe til at spille. Han slog højlydt Takt med Foden og sad og vrikkede til Takten, og dette var for Resten ret morsomt at se, da han saa at sige spillede med hele Kroppen. For Resten gjorde Børnene aldrig Nar ad ham for det, de vidste nok, at det ikke gik an at fornærme ham, og hvis de ikke kunne faa ham, kunde de ingen Legestue faa, da de andre Spillemand i Omegnen, f. eks. Mads Kirkegaard i Elsborg, var meget for dyre. Niels Torp spillede jo for en meget billig Penge.¹

»Minder og Oplevelser« fylder fire bind med i alt 1670 sider. Den giver hundredevis af små portrætter af mennesker, som

Tang Kristensen har mødt, men kun denne ene skildring af en spillemand.² Det er ikke tilfældigt. Tang Kristensen optegnede alle slags folkeminder – også melodier – efter sine mange tusinde meddelere, men han nedskrev aldrig spillemandsmusik efter levende kilde.

I Tang Kristensens samling på Dansk Folkemindesamling findes imidlertid også spillemandsmusik. Det er noder, han har skrevet af eller har fået foræret. Han optegnede ikke musikken efter musikanternes eget spil – sådan som han gjorde med de folk, han fik til at synge for sig – men han betragtede dansemelodierne som kulturhistorisk kildemateriale af en vis betydning.

Manden sled godt i det

Niels Torp synes at have været den eneste spillemand, Tang Kristensen stiftede bekendtskab med i sin barndom. Da han kom på seminariet i Lyngby på Djursland (1857-61), mødte han en anden slags dans og dansemusik:

En Vinter kom der en Dandselærer til Byen og gik omkring og samlede Elever til en Dandseskole, som han med Forstanderens Tilladelse vilde holde paa Seminariets Gymnastiksal. Det var en Tysker, der forhen havde været Gymnastiklærer. ... Grete [ETK's faster] syntes nok, at jeg skulde med til dette, og jeg blev da indmeldt. Det kostede en 3, 4 Daler. Saa begyndte vi jo paa Forestillingen. Det var lutter Seminarister, og der var slet ingen Damer. Vi havde en smule Musik af en enlig Fiolin, som blev spillet af Skorstensfejeren, og Manden sled godt i at lære os Fransaise og Lanciers, og hvad det andet Tøj hedder, og jeg sled ogsaa, men lige meget hjalp det, jeg var lige saa klog eller udygtig, da jeg holdt op, som da jeg begyndte.

Afdansningsballet morede – som man kan forstå – ikke Tang Kristensen det mindste. Han gik dog til endnu et bal i seminarietiden. Her var damer med, men den unge Kristensen dansede ikke en eneste dans. Under svære kvaler fik han som den sidste i selskabet ført en dame til bords. Mens de spiste, mælede hverken hun eller han et ord, »og jeg har aldrig faaet at vide, hvem hun var«, skriver han. Han lovede sig selv »ikke at komme paa den Galej mere. Det har jeg da og ærlig holdt, jeg har aldrig været paa Bal siden«. ³

Jeg beklager meget at De ikke er musikalsk

I sit første lærerjob i Husby syd for Nisum fjord (1861-63) havde Tang Kristensen nok at gøre med sin skolegerning. Han noterede dog en enkelt visetekst, som en gammel kone sang for ham, og han fik fat i »en gammel Nodebog med ældre Dandsemelodier«. ⁴

Tang Kristensen havde ikke fået nogen form for musikalsk uddannelse i barndomshjemmet, hvor stedfaderen var lærer. Da han kom på seminariet i Lyngby, fik han efter eget udsagn kun en helt usystematisk undervisning i sang og violinspil. Som ung lærer i Helstrup gik han imidlertid selv videre med sang og violin, så han i 1864 kunne aflægge eksamen og få attest på, at han kunne fungere som kirkesanger. På denne tid lånte og afskrev Tang Kristensen Berggreens folkeviseudgave og lærte sig melodierne, så han kunne synge dem. I alt samlede han i forbindelse med disse selvstudier 12 bind med vise- og melodiafskrifter. Tang Kristensen siger selv, at det specielt var kærligheden til melodierne, der førte ham ind på at begynde sin optegnervirksomhed i de sidste dage af året 1867.

1869 var et skæbneår for Tang Kristensen som melodiop-

Et enestående billede af samværet i en folkestue 1812 (Evelstrup præstegård ved Viborg). Tre par danser til en violin, mens andre nyder musikken og et barn leger. De bevarede folkelige nodebøger fra 1800-tallet er normalt for een violin. Om violinisten her har anlagt sig en håndskrevet nodebog, melder historien ikke noget om – han kan selvfølgelig også have spillet efter gehør. (10×18 cm. Signeret D; akvarel i Viborg Stiftsmuseum).

tegner. I februar indledte han sin brevveksling med Svend Grundtvig, og han oversendte snart en mængde af sine viseoptegnelser med melodier til Grundtvig for at få dem udgivet. Grundtvig lod folkeviseudgiveren, organist A. P. Berggreen se melodierne igennem. Han brød sig ikke om melodierne og betvivlede Tang Kristensens evner til at optegne dem. Tang Kristensen blev dybt såret over Berggreens hårde dom, som Grundtvig refererede i et brev. Den 26. juni 1869 forsvarede han sig i et langt brev til Grundtvig:

Jeg beklager meget, at De ikke er musikalsk og det af mere end én Grund. Først fordi jeg saa kunde tænke mig, at De kunde bruge nogle Dandse som jeg med Fornøjelse vilde overlade Dem. Jeg har samlet og opskrevet en stor Mængde saadanne ef-

ter Landsbyspillemands gamle Nodebøger. Jeg forstaar nu ikke at bedømme, hvad der af saadant er gammelt og hvad nyt, men det fejler da vist ikke, at der maa være lidt af Interesse deriblandt. – Dernæst vilde jeg og af en anden Grund, at De var musikalsk ... Det er Herr Berggreens Dom over mine Melodier.⁵

Hvor stor, den mængde dansemelodier var, får stå hen. Svend Grundtvig kommenterede ikke denne passus i sit svarbrev, og emnet kom aldrig siden på tale i brevene mellem dem.

En god melodi burde udsættes for fortepiano

Efter Svend Grundtvigs død tog Tang Kristensen initiativ til at skabe »Dansk samfund til indsamling af folkeminder«. Der valgtes en styrelse bestående af pastor H. F. Feilberg (formand), tre højskolelærere (H. Nutzhorn, V. Bennike og Chr. Bågå) samt Tang Kristensen selv. Tang Kristensen blev udnævnt til redaktør af foreningens 14-dages skrift »Skattegraveren«.

I det første nummer af »Skattegraveren« den 15. januar 1884 mindedes Tang Kristensen Svend Grundtvig med tak for, hvad han havde gjort i folkemindernes tjeneste: Han havde åbnet manges øjne for folkemindernes betydning, han havde betonet, at minderne burde optegnes »uden udpyntning eller tillæg«, og han havde arbejdet på »folkemindernes gjenfødelse eller nydannelse til levende brug ude i folket«. Og Tang Kristensen fortsatte: »Vort samfunds opgave er nu nærmest det første: at samle, hvad der er, og som det er, så at vi altså lægger grundvolden, hvorpå der kan bygges, om også kun små huse eller sidebygninger til det store hus...«

I Skattegraverens første nummer definerede Tang Kristen-

sen ikke nøjere, hvad han egentlig kunne tænke sig, at medlemmerne skulle optegne og indsende. Men i første årgangs sidste nummer specificerede han, hvad han ønskede. Det var klart, at »bestræbelsen fornemmelig må være henvendt på indsamlingen af *folkeviserne*, som dem, der er nærmest ved undergangens rand«. *Folketroen* var dog omtrent lige så vigtig, og iøvrigt nævnte han *eventyr*, *sagn*, *ordsprog*, prøver af vore *landskabsmål* og *visse egne ejendommelige skikke*.

Man kunne altså tro, at den instrumentale dansemusik ingen interesse havde. Men Tang Kristensen var bevidst om, at de optegnelser, han valgte at trykke i bladet, fungerede som en rettesnor for optegnerne. Og han medtog faktisk nogle få spillemandsmelodier, i alt 10 melodier i de syv år, Skattegraveren udkom.

Tang Kristensen følte sig usikker ved at skulle være melodiredaktør. Han bad derfor højskolelæreren på Askov, komponisten Heinrich Nutzhorn, om hjælp. Han sendte hurtigt den første melodi – en visemelodi – til Nutzhorn og bad ham afgøre, om den skulle med. Den 19. februar 1884 fulgte Tang Kristensen sagen op i et brev:

*De sagde mig ikke besked om, hvor vidt Tonen er værd at lade trykke. Det kan jeg jo ikke bedømme saa godt som De. Hermed nu atter et Par, som jeg ogsaa beder Dem sige Deres Mening om, samt sætte Takt o.s.v. til. En god Melodi burde rigtig nok ledsages af lidt Spil, udsættes for Fortepiano som det hedder. Men det kan vel ikke lade sig gjøre her i Bladet?**

Selvfølgelig kunne det lade sig gøre. Nutzhorn fungerede i resten af Skattegraverens levetid som melodiredaktør, og han gav en stor del af visemelodierne et klaverakkompagnement. Begge dele til Tang Kristensens store tilfredshed.

Ingen af spillemandsmelodierne fik dog klaverledsagelse. Den tidligst trykte kaldes »Gammel dansemelodi for violin« (det er Rumlekvadrillen) og var meddelt af Nutzhorn. Han havde fået den sendt af »forlængst afdøde kapellan Jørgen Jørgensen, som var en Ripenser af fødsel og havde lært den af en landsby-spillemand fra egnen sønden for Ribe«. Melodien gengives med fraseringer, dobbeltgreb og fingersætning. Det er altså en folkloristisk optegnelse af den art, som Tang Kristensen ikke selv foretog.

Der er andre godbidder blandt de 10 melodier. Lærerinde Marie Fredskild på Mors ville gerne dokumentere de »gammel-dags danse-ture«, som hun endnu mødte ved gilderne hjemme i Thy. Hun fik derfor en gammel spillemand på mellem 70 og 80 år til at afskrive et par af de ældste (Ottetur og Kanedansen). Tang Kristensen trykte melodierne sammen med hendes oplysninger om dem, bl. a. at Kanedansen blev danset med bjælder. Fra lærer N. K. Madsen-Stensgaard trykte han en »Jysk på næsen« (polonæse) og gengav indsenderens ord om, at »under dens udførelse foretages nogle underlige vridninger med kroppen og et ejendommeligt kast med foden«. Gårdejer Rasmus Toxværd fra Falster indsendte 13 dansemelodier, blandt andet fem menuetter, men Tang Kristensen trykte blot én af dem (Syvspring). Bortset fra en enkelt vals, så var det melodier til *gamle* danse, der blev trykt.

Sådan kan vel have en vis betydning

A. P. Berggreen var den første i Danmark, der udgav et større antal folkelige dansemelodier (med klaverakkompagnement). I anden udgave af hans »Danske Folkesange og Melodier« fra 1860 indgår 30 og i tredje udgave fra 1869 52 spillemands-

Træsnit fra A. F. Just's Bondepraktika, trykt i Viborg 1803. Billedet findes ved omtalen af januar måned. Det er ledsaget af en nytårssang, hvori der blandt andet står: Saa dansed han om Nytaars-Nat / Med sin udvalgte Pige / Og sagde venligen God Nat / Til Aaret han saa vige / Saa bad han: gid om mange Aar / Jeg Helbred til at dandse faar / Og glad maa se tilbage / Til de henfarne Dage!

melodier. Berggreens udgave og Tang Kristensens »Skattegraver« er de to eneste nævneværdige folkloristiske udgaver med spillemandsmusik i 1800-tallet.

Den første, der gav en videnskabelig behandling af ældre danse og dansemelodier var arkivar ved Dansk Folkemindesamling Hakon Grüner-Nielsen i de to bøger *Vore ældste Folkedanse, Langdans og Polskdans*, 1917, og *Folkelig Vals*, 1920. De to publikationer er blevet standardværker, idet Grüner-Nielsen som den første i Danmark gav en skildring af dansens samspil med musik og miljø. Desuden har de begge et vigtigt melodibilag.

Ved at sysle med dansens og dansemusikkens historie, blev det klart for Grüner-Nielsen, at Sønderhoning- og Fannikedansen på Fanø er en videreførelse af den gamle polskdans. Han optegnede derfor talrige af disse melodier efter levende kilder i 1914-16. Han besluttede at tage til Fanø for at optage dansemelodier med fonograf, og det meddelte han Tang Kri-

stensen i et brev den 2. juli 1915. Den 14. juni samme år havde han foreslået Kristensen, at de tog på en fælles indsamlingsrejse med fonograf. Kristensen skrev tilbage, at fonografen ikke interesserede ham, og Grüner-Nielsen gennemførte så en indsamlingsrejse alene i sommeren 1915.

Den 72-årige Tang Kristensen fik imidlertid lyst til selv at rejse til Fanø, hvor han aldrig før havde optegnet. I et brev den 5. okt. 1915 opgjorde han rejsens resultat:

Paa Fanø gik det særlig godt i Nordby, men i Sønderhoved fik jeg saa godt som intet. ... I det hele syntes jeg, at Folkene var flinkere i Nordby end i Sønderho. ... Sonnichsen og Brinch [spillemand] fik jeg næsten intet ud af. De var selvfuldende og vanskelige at have med at gjøre. De havde vistnok ødelagt Forretningen, da man sagde, at De ikke brød Dem om andet end Melodier.⁷

Det har selvfølgelig ærgret Tang Kristensen, at den unge københavner – som han iøvrigt stod på venskabelig fod med – havde større succes på Fanø, end han selv. Han spurgte imidlertid ved flere senere lejligheder nysgerrigt til afhandlingen om polskdansen, og han lånte sine gamle spillemandsnodebøger ud som studiemateriale for Grüner-Nielsen. I et brev den 19. sept. 1918, efter at Grüner-Nielsen var hjemkommet fra en anden indsamlingsrejse, tog Kristensen dog bladet fra munden:

Det var jo godt, at De fik noget Udbytte af Deres Tur. Dandsen har jeg jo aldrig interesseret mig videre for, da jeg ikke har den mindste Forstand paa den Slags og begriber ikke, hvordan Folk kan faa deres Ben til at flytte sig i alle mulige Stillinger. Jeg har blot Forstand til at flytte dem til at gaa med. Men derfor

kan saadant vel og have en vis Betydning, skjøndt ikke nogen særlig stor.

Efter at have modtaget »Folkelig Vals«, skrev Kristensen tilbage i april 1920: »Tak for den tilsendte Bog. Ja, jeg har jo ingen Forstand paa de Dele, d. v. s. Valsen. Det hele er for mig som en Slibesten...«

Det skal endelig nævnes, at da den australske pianist Percy Grainger i 1920'erne - med Kristensens bistand - gjorde fonografoptagelser af dansk folkemusik, så indspillede han også en halv snes dansemelodier fra Frederik Iversen, Trædballehus ved Vejle, og Hans Verner, Mosskovgård ved Skørping.

Spillemandsnodebøger, afskrifter og tilsendte optegnelser

Vi har altså ingen optegnelser af dansemelodier efter levende kilder fra Tang Kristensens hånd. Men han samlede på spillemandenes egne nodebøger, han afskrev spillemandsbøger og han fik tilsendt dansemelodier.⁸ I alt er det vel omkring et par tusinde melodier.

Samlingen med musikernes egne håndskrevne nodebøger er opdelt i 38 arkivsignaturer. Hvis vi ser bort fra de, der blot består af få blade, bliver der otte større enheder tilbage. Bortset fra en enkelt er det allesammen enstemmige violinbøger. Alligevel er de meget forskellige, som følgende oversigt vil vise:

Erik Jensens nodebog, Boes i Dover sogn, 1790-91. 95 melodier. (Arkiv-løbenummer A:4).

Det største klenodie i samlingen. Den er en af de kun 4-5 nodebøger, der eksisterer fra underklassen i Danmark før år 1800. Erik Jensen er sandsynligvis det 18-årige vanføre fattiglem, der anføres at bo hos sine forældre i Boes vest for Skanderborg i folketællingslisten 1787. Faderen var husmand og brolægger, og de boede der endnu i 1801. Erik Jensen anlagde bogen, da han lærte at spille hos Jens Rasmussen Bøker i 1790-91. Nodebogen rummer typisk for tiden både menuetter, polskdans og engelskdans, men de mange polskdans er enestående ved deres korte, arkaiske form og tonalitet. Erik Jensen har adskillige melodier, vi ikke kender andetsteds fra, men han har også nogle københavnske syngespilsviser – stedvis omformet i en særlig tonalitet og stil. Mod slutningen står der en »Wals« med tilføjelsen »den er ganske ny«. Det er en af de tidligst nedskrevne valsemelodier i Danmark. Nodebogen er udgivet af spillemandslauget Østjyderne, Århus 1986.

Anonym klavernodebog, sted ukendt, ca. 1780-1820. 18 melodier. (C:25).

En lille bog med fire engelskdans og 14 arier og sange af Schulz, Zinck, Kunzen m. fl.

Laurits Hansens/Jens Millersen Bjergs nodebog, Husby, ca. 1800. 87 melodier. (C:33).

Det er den, Kristensen fik forærende som ung lærer i Husby. Den indeholder flere ejernavne, men Laurits Hansen synes at være grundlæggeren. Hans identitet er ikke kendt. Bogen rummer primært menuetter, polskdans og engelskdans, men også ariemelodier. De mange polskdans har paralleller til andre 1700-tals dansenodebøger og spændende nok også til Fanø-traditionen. Arkaiske polskdans står side om side med syngespilsviser som »Lad den skrantende magister« og romancer af J. A. P. Schulz.

L. Rimmens 8 nodehæfter, Vendsyssel, 1800-1839. 349 melodier inklusive andenstemmer. (B:7-8, C:24 og C:28-32).

Rimmens nodehæfter er indsendt til Skattegraveren af lærerinde Lovise Hansen.⁹ Det drejer sig sandsynligvis om den student og sognedegn Lau-

ritz Rimmen, der i folketællingslisterne 1834 og 1840 bor i degneboligen i Guldager, Vrejlev sogn i Børglum herred. Hæfterne er dateret mellem 1800 og 1839 og nummereret med tal mellem 1 og 48. Der har altså været yderligere 40 hæfter. Fire hæfter og et løsblad er for førsteviolín, mens tre hæfter er for andenviolín. De tidlige hæfter rummer især engelskdanse, de senere har mange valse. Melodierne synes at være komponeret af Rimmen selv, og mange af dem er præcist dateret og har påskrifter som »Wals d. 18 Febr. [1838], da E. R. reiste til Aalborg Frost, men deilig Weir og Wey«. – Degnen i Guldager synes at have udfoldet en overvældende kompositionsvirksomhed på et tusindtal af melodier gennem 40 år. Har han også udgivet dem, og mon resten af samlingen er bevaret endnu?

I. P. Christensens nodebog, sted ukendt, 1830-31. 37 melodier. (C:26).

Ejersens identitet ukendt. Indholder skotsk, riil, valse m.m.

Evald Tang Kristensens 3 nodebøger, 1857-66. 317 melodier. (D:36-37 og E:53).

Tang Kristensens egne tre nodebøger er nogle af de allerede omtalte, han brugte på seminariet og i Helstrup-tiden. Det er afskrifter af lette violinøvelser, dansestykker og sangmelodier.

Lærer F. V. Linds nodebog, Gullestrup, ca. 1860-1880. 113 melodier. (D:35).

Frederik Vilhelm Lind (1830-1908) kom til Gullestrup året efter, at Tang Kristensen blev ansat i Gjellerup.¹⁰ Han støttede Kristensen, og var selv en god folkeminde-meddeler. Nodebogen indeholder valse, polkaer, hopsaer m.m.

Peder Pøhls nodebog, Over Feldborg i Haderup sogn, ca. 1865-1900. 77 melodier. (D:40).

Den navnkundige musikanter, der levede 1850-1949, har nedskrevet tidens populære dansemelodier som »Keglekvadrdille«, francaiser, valse og »Den lille Kjøbenhavninde-Galop«. Midt i har han desuden afskrevet spillmandsmelodierne i anden udgave af A. P. Bergsgreens »Danske Folkesange og Melodier«. En god balmusiker må kunne det hele!

Musikhistorisk kildesamling

Der er flere grunde til, at Evald Tang Kristensen ikke optegnede spillemandsmelodier efter levende kilde. Han brød sig ikke om dans, han har nok betragtet spillemandsmelodierne som et relativt nyere fænomen (uden samme tonale særpræg som folkevisemelodierne), og han blev aldrig opfordret udefra til at tage sagen op. Først Grüner-Nielsen og senere Percy Grainger viste alvorlig interesse for denne musik, men da var Tang Kristensen stort set ophørt med at indsamle.

Spillemandsmelodier kan bruges til andet end til at danse efter. De er et musikhistorisk kildemateriale af stor betydning. Selv om dansemusikken ikke interesserede ham synderligt, så har Tang Kristensen alligevel på dette område tilvejebragt en vigtig kildesamling, der kan kaste lys over det rigt facetterede folkelige musikliv i 1700- og 1800-tallet.

». . . og Børnene hører da også til Folket.«

Af Erik Kaas Nielsen

Af Evald Tang Kristensens mange udgivelser og samlinger af folkeminder fremgår det, at han i høj grad interesserede sig for fortiden og for det, som ældre mennesker kunne huske om gamle dage. Når han omtaler de gamle sangere og fortællere, kommer der altid en særlig varme og sympati i hans beskrivelser af dem og deres »minder«.

Det vil dog være forkert at tro, at han kun havde forståelse for de gamle og for det, *de* kunne synge og berette. Han interesserede sig for alle aldersgrupper og for enhver, som havde noget at meddele. Faktisk begyndte han som optegner blandt børnene, dvs. jævnaldrende skolekammerater. I forordet til *Danske Folkegaader* fra 1914 skriver han:

Jeg kan endnu saa tydelig mindes, at jeg som Dreng havde stort Behag i at høre paa disse Gaadespørgsmaal, og at jeg endogsaa samlede paa dem. En Dag, der var Examen i den Landsby-skole i Brandstrup, hvor jeg boede, fik jeg Børnene samlet om mig og fik dem til at meddele mig, hvad de vidste, og jeg skrev da op alt det, jeg hørte, i en lille Bog, som jeg havde indrettet alene til den Brug. Den dag fik jeg min Samling af Gaader forøget ikke saa lidt. Samme Bog blev liggende i Hjemmet, da jeg en Tid efter rejste ud derfra, og saa blev den smidt bort, saa jeg har aldrig siden set den. Havde jeg nu haft den, vilde jeg unægtelig have sat stor Pris paa den som mit første Forsøg i Retning af Samlervirksomheden.

Man fornemmer i disse linjer en tydelig ærgrelse over tabet af disse hans første optegnelser. Siden fik han dog adskillige bi-

drag til sine samlinger fra børnene, der i øvrigt har givet ham meget andet end det, man normalt forbinder med børnenes tilværelse.

Når Tang Kristensen i de første år besøgte sine ældre meddelere, har han næppe udspurgt børnene, hvis de overhovedet har været til stede. Det lå formodentlig også i situationen, at det var de voksne, der førte ordet. I nogle tilfælde er det nok gået, som da han besøgte læreren og forfatteren C.A. Thyregod. Hans søn Søren har senere fortalt, at Tang Kristensen kom til hans far, for – som denne udtrykte det – »at pumpe« ham, men at han åbenbart ikke var tilfreds med udbyttet. Tang Kristensen vendte sig i stedet mod den 12-13-årige dreng med ordene: »Nå - og Kløren der, han kan vel ikke noget?« Det mente faderen ikke han kunne, men drengen følte sig noget krænket. Han syntes nok, han kunne svare for sig selv, og for at vise det, begyndte han så selv på en »samling«, som dengang kun blev til en enkelt optegnelse.¹

Episoden, som fandt sted o. 1875 viser, at det godt kunne falde Tang Kristensen ind at henvende sig til børn, selv om han faktisk var kommet for at høre, hvad de voksne kunne. Egentlig er det vel kommet ganske naturligt. Dels havde han som lærer rigelig lejlighed til at se og høre, hvad børn kunne, og dels havde han allerede fra sine første år som indsamler besøgt adskillige landsbyskoler. Meget ofte var skolen med lærerboligen hans overnatningssted, og herfra udgik hans ekspeditioner til de sangere og fortællere, som han havde hørt om. Når der var tid til det, og situationen opfordrede til det, udspurgte og talte han også med børnene i skolen. Det kunne endda ske, at en lille fortæller sad og berettede for ham i lærerens private stue, mens denne passede sit arbejde i skolestuen.²

Og hvad havde så en jysk skoledreng eller -pige at fortælle

den altid interesserede og lyttende samler? Ja, hvis man tror, at det udelukkende drejer sig om »små genrer« som f.eks. gåder, vittigheder o. lign., tager man fejl. Mange af de unge fortællere har allerede fra barnsben haft et overraskende stort repertoire af eventyr og historier af vidt forskellig art.

Fire gode fortællere

En af de gode fortællere hed Anders Ottosen og gik i skole i Lund ved Gjellerup.³ Fra ham har Tang Kristensen optegnet 15-16 kortere og længere fortællinger. Enkelte er dog optegnet, efter at Anders er gået ud af skolen og blevet tjenstedreng i Lund. En af de historier, han har fortalt som skoledreng, er det mærkelige eventyr *Løgn og Sandhed* (AT 613). Det handler om en ond bror, der stikker øjnene ud på sin gode bror. Den blinde skjuler sig i et træ, hvor han har held til at høre dyrene tale sammen. Derved får han at vide, hvordan han kan få synet igen. Da han igen kan se, møder han sin onde bror. Nu skjuler denne sig i det samme træ i håb om, at der vil ske noget lige så lykkeligt med ham, men han straffes af fuglene med en grusom død.

Flere af Anders's historier hører til gruppen skæmteeventyr, og her må nævnes den herlige historie *Præsten der fik Kalv* (AT 1739). Kort refereret handler den om en syg præst, hvis urin skal undersøges af lægen. På vejen bliver den uheldigvis ombyttet med en kos, hvorfor lægen noget forbavset må meddele, at præsten skal nedkomme med en kalv. Af frygt for at blive til grin i landsbyen begiver han sig ud på landevejen, idet han dog får følgeskab af degnen. Undervejs tilegner præsten sig et par støvler fra en død mand, men da han ikke kan få dem af den dødes ben, vrider han dem af ved knæene. En kold aften får de nattely i en hytte, men da fol-

Legepladsen ved skolen i Ry er malet af Hans Smidth. Billedet er gengivet som nr. 24 i Malerier af Hans Smidth. Ved Jørgen Styhr. Kbh. 1933. Ry skole er en af de mange, der har bidraget til samlingen: Danske Börnerim, Remser og Lege. Optegneren her hed Tove Jensen, og hendes 18 optegnelser virker i høj grad som iagttagelser fra legepladsen eller som lege, hun har leget med børnene i skolen.

kene ikke har sengeplads, får præst og degn lov til at sove i den rummelige bageovn. Ud på natten lægger en pige, der ikke ved besked om de fremmede, en nyfødt kalv ind i ovnen, for at det forkomne dyr kan komme til kræfter. Det havde

hun tidligere gjort med nyfødte kalve. Senere på natten vågner degnen og mærker kalven i mørket. Han vækker præsten, og de bliver enige om, at han må være nedkommet med den her kalv. Han er glad over, at det nu er overstået og tilmed så smertefrit. Degnen og præsten lister sig bort i mørket, men præsten glemmer sine støvler. Om morgenen finder folkene støvlerne med indhold, og noget forbavset bliver de enige om, at kalven må have ædt de to vejfarende.

At Anders Ottosen må have været en helt usædvanlig fortæller, viser også hans version af det lange skæmteeventyr *Tossedde Koner*. Det hører til den gruppe historier, som mandlige fortællere har brugt til at drille kvindelige tilhørere med. Og det bemærkelsesværdige ved drengens historie er, at det så at sige samler en hel række af de fortælletemotiver, der findes i forbindelse med emnet *Tossedde Koner* (AT 1382,-83, -84,1245,1285,1540,1200).

En af drengens yngre søskende, lillesøsteren Marianne Ottosen,⁴ har også fortalt for Tang Kristensen, men der er tilsyneladende kun optegnet et enkelt eventyr fra hende. Det er nok ikke tilfældigt, at hendes eventyr er en art modstykke til broderens sidst omtalte historie. Det hedder *Den modige Pige* (AT 956 B) og har uden tvivl kunnet styrke den kvindelige selvbevidsthed. Pigen i hendes fortælling lader sig ikke skræmme af et par røveres trusler om blodig mord på pigen, der tilmed jager dem på flugt. Hun har endda ånds-nærværelse til at lukke den ene af røverne inde, da han kommer for at tage hævn. Han får sin straf og må tilmed røbe, hvor de andre røvere har deres hule.

Også Jens Larsen⁵ fra Ørregaard i Ørre må have været en god fortæller.⁶ Han havde hørt og lært meget af et lokalt fortællertalent, der gik under navnet Per Skrædder. Som dreng fortalte Jens *Fem røde Gæslinger* (AT 1360C), der er en

hanrejhistorie, som man nok kunne mene måtte være lidt kontroversiel at optegne og tilmed udgive⁷ i drengens navn. Det skete dog først i 1884, da drengen var voksen.

Syndfloden (AT 1361) har drengen også fortalt for Tang Kristensen. Det er en ældgammel historie, som første gang findes hos Chaucer i hans *Canterbury Fortællinger*.⁸ Den hedder Møllerens historie, og måske var den allerede på det tidspunkt, da den blev trykt i slutningen af 1300-tallet, en gammel historie. Det er en drøj og saftig beretning om en tømrer, der bliver gjort til hanrej af sin unge kone og dennes opvartende kavaler. Det sker, mens den godtroende ægtemand venter på den syndflod, som de to unge har bildt ham ind, er på vej. Chaucers gamle fortælling var ikke ukendt for specielt de mandlige fortællere i forrige århundrede, og de har ofte tilføjet flere skatologiske effekter end dem, man finder i den oprindelige historie. Dem har drengen også med, hvorimod hanrejmotivet er gledet ud. Den bedragne ægtemand er erstattet med en enfoldig skrædder, der hænger under loftet i et dejtrug og venter på syndfloden, hvorved han kommer galt af sted, nøjagtig som den stakkels ægtemand hos Chaucer.

Når jeg her har hæftet mig ved denne del af Jens's repertoire, er det fordi jeg selv har mødt Chaucers gamle historie – eller nok snarere de jyske fortælleres – i en tosse-historie, som en dreng fortalte i en Brøndby skole i 1963.⁹

Johanne Steensen fra Nygaard i Ørre¹⁰ må også nævnes som en udmærket fortæller. Jeg vil her fremhæve hendes fine udgave af *De skjævmundede Folk* (AT 1450-74?), der skal puste et tællelys ud. Normalt ender denne historie, som ikke bare skal fortælles, men spilles med fremskudt over- og underlæbe, skæv underlæbe til venstre og så til højre, med at en person med normal mundstilling slukker lyset med en vædet

tommel- og pegefinger. Men hos Johanne får vi et humoristisk skuespil om en ung mand, der kommer for at fri til datteren i den skævmundede familie. Efter mange »skæve« replikker af familiens medlemmer – bl. a. fra moderen og faderen: »Håld bil a skal lig ha æ Høns lot end.« – spørger faderen datteren: »Annl vel do ha ham?« »Ja, a vel.« »Så skal do áw leg ve ham i Næt.« »De vel a áw.« Den skævmundede familie forsøger så efter tur at slukke lyset, men uden resultat, indtil datteren finder på at tage moderens skørt til at vifte lyset ud med.

Historien om de skævmundede er én af dem, som stadig fortælles. Som dreng har jeg oplevet, at en jævnaldrende kammerat gav denne historie til bedste i en større forsamling. Også en nu afdød kollega optrådte med *De skævmundede* – ved en bestemt lejlighed tilmed i fjernsynet og med stor succes.

Det ser ud til, at Tang Kristensen først og fremmest har optegnet skolebørns repertoire i Gjellerup og omegn. Det var her, han var lærer, da han for alvor begyndte som optegner. Hans holdning som optegner af børns fortællinger viser ham som et åbent og fordomsfrit menneske, der har sat sig ud over den bornerthed, som fandtes i religiøse kredse, og som han ofte måtte tage hensyn til i sine udgivelser.

Når det gælder børn, optegner Tang Kristensen almindeligvis meddelerens navn og hjemsted. En del af hans optegnelser er dog anonyme, hvilket ikke skyldes, at det meddelte materiale er særlig kontroversielt. Som eksempel kan nævnes en optegnelse fra Thyregod skole, hvor en skoledreng har fortalt eventyret *Den største Løgn* (AT 852), som er en sjov blanding af skrøne og eventyr.

I dagbøgerne finder man desuden eksempler på, hvordan han standsede skolebørn, hvis han mødte dem på sin vej, og

fik dem til at fortælle. På vej til Thyregod skole mødte han f.eks. Niels Peter, der kunne fortælle en lille vrøvle- eller løgnehistorie, som Tang Kristensen gengiver på jysk:

»Dæ wa jæn Gång trej Mænd, dæ gik o Jawt, dæn jænn hâj ingen Ywn, dænd åån hâj ingen Bien, å dæn treddi war et klæjed i. Så såå dæn då hâj ingen Ywn: Si dær rænder en Håår. Dæn åån då hâj ingen Bien, han rænd en ind, å dæn treddi, dæ wa et klæjed i, han tåw en, å put en i hans Bowse-lommel.«¹¹

En bagatel af en historie, som børn af i dag også kunne fortælle varianter af, åh ja – men også et fint menneskeligt glimt af den utrættelige indsamler. Han har sammen med Niels Peter kunnet more sig over vrøvlet – måske har han tilmed sat sig på grøftekanten med blæk og papir for at optegne dette lille »folkeminde«.

Man kan ikke lade være med at gøre sig overvejelser om, hvor de unge fortællere har deres stof fra. De fleste har tydeligvis været fortrolig med den lokale fortælletradition. De har fra den tidligste barndom hørt remseagtige fabler og eventyr og smårim, som de har kunnet udenad. Alt dette har været en vigtig del af børnenes repertoire, og voksne har naturligvis også meddelt sig til Tang Kristensen om den slags. Men børnene må desuden have hørt de eventyr og skæmtehistorier, som voksne fortalte og lyttede til, og det ville være underligt, om ikke børnene udvekslede sådanne fortællinger i frikvartererne og på vej til og fra skole. Og de bedste fortællere har sikkert også fortalt i skoletimerne. Endelig må lærerne, som i mange tilfælde har været fortrolige med jysk fortælletradition, også have spillet en rolle.

Det er vanskeligt helt præcis at sige, hvor mange fortællinger Tang Kristensen har optegnet efter børn. En hel del af dem er dog renskrevet og findes i hans vældige utrykte sam-

ling af eventyr og andre former for historier. Enkelte af dem er trykt i nogle af Tang Kristensens udgivelser.

Selv et så overraskende sted som i *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv* kan man finde optegnelser efter børn. Skoledrengen Knud Klemmensen fra Kirkeby ved Gjellerup er her repræsenteret med en skrækhistorie om en ung mand, der vil vise sit mod og henter et lig i kirkens lighus, men han dør under dramatiske omstændigheder, da han vil lægge den døde tilbage.¹² Også andre børn har bidraget. Fra Lime skole har Tang Kristensen afskrifter af de små vers, som skolebørn skrev foran i deres bøger for at understrege, at det var deres.¹³ En parallel til dette findes ofte foran i en senere tids poesibøger. Når det gælder sagn, har børnene også medvirket, bl. a. har elever fra Sødinge¹⁴ og Ørre¹⁵ skoler – og muligvis også andre – meddelt en lang række af eksempler.

Andre af børns traditioner

Når det gælder sang- og visetraditioner, kan man ikke påstå, at disse præger de optegnelser Tang Kristensen har foretaget efter børn og i skoler – når man lige ser bort fra de sang- og danselege, som findes i *Danske Børnerim, Remser og Lege* (se nedenfor). I meddelerregistret i *Danmarks gamle Folkviser*, er der enkelte navngivne børn, men alt i alt har kun ganske få sunget for ham.

En enkelt af de meget unge sangere skal dog nævnes. Tang Kristensen fortæller: »... en 5-Aars Dreng, Johannes Madsen, som laa der paa Ribe Epidemihus af Skarlagensfeber, kunde fremsige en hel Del af Visen om »Rakkerens Brud« (DgF 369 Bgh), og han prøvede ogsaa paa at synge ind i en Valse, men det blev jo ikke rigtig Sang alligevel. Han havde

lært Visen af sin Fader Søren Madsen, som boede i Hessel-
lund ved Gjørding Station.«¹⁶

Det var vel nærmest en tilfældighed, at lille Johannes kom til at synge for Tang Kristensen, for faktisk kom han sammen med Grüner-Nielsen for at optage en oversygeplejerskes sang på fonografrølser, og de må så være blevet opmærksom på den meget unge meddeler.¹⁷

Det siger sig selv, at Tang Kristensen også har interesseret sig for den type af traditioner, som man almindeligvis forbin-
der med børn. I *Danske Børnerim, Remser og Lege* er der 3.937 optegnelser af inden- såvel som udendørs lege og akti-
viteter, der hører børn og barndom til, herunder også sang-
og danselege. Der er eksempler på voksnes lege med deres
børn og de remser og rim, de har fortalt især for mindre børn,
samt skolebørns egne lege og aktiviteter. Desuden er der også
lege, smidighedsøvelser og styrkeprøver indsamlet af eller op-
tegnet efter højskoleelever på en indsamlingsrejse til et større
antal højskoler. Det meste i bogen stammer fra voksne, der
har nedskrevet egne eller andres erindringer fra deres barn-
dom og tidlige ungdom. Mange optegnelser stammer uden
tvivl fra direkte iagttagelser af og samtaler med børn enten
ved Tang Kristensen eller ved lærere i forskellige egne.
Desværre er de mange optegnelser ikke forsynet med årstal
eller anden tidsangivelse, og i masser af tilfælde er lokaliteten
heller ikke oplyst. Forklaringen er nok, at Tang Kristensen
ønskede, at bogen skulle benyttes som en håndbog af børn og
unge, samt af lærere, der inspireret af Tang Kristensen i høj
grad interesserede sig for børns lege. Han bebudede selv i ef-
terordet et mindre udvalg til brug i skolerne. Dette udkom al-
drig, men udgivere af legebøger har senere hentet gode ek-
sempler i hans vældige samling.

Når jeg som overskrift til denne artikel har citeret en linje

fra Tang Kristensens efterord til *Danske Børnerim, Remser og Lege*, er det for at understrege, at børn i høj grad har haft – og stadig har – kulturelt fællesskab med voksne.

For Tang Kristensen var børns traditioner en del af datidens almindelige folkelige tradition. Heller ikke børns særlige legetraditioner var upåvirkede af voksne. Forældre og lærere blandede sig i børns lege, forbød eller stoppede de farlige og vilde lege, og lærere legede med børn eller igangsatte lege, som de syntes bedre om – nøjagtig som det sker i fritidshjem og skoler i dag. Det betød ikke, at børnene altid op tog det, de havde lært, i deres repertoire, når de legede på egen hånd, men ofte gjorde det. Og det er ikke anderledes i dag. Hertil kommer, at børn har kunnet læse, og at bøger betragtes for børn i stigende grad har givet dem impulser og inspiration, og det samme kan siges om TV, radio og andre massemedier i vore dage.

Når der i dag tales og udgives bøger om børnefolklore – eller hvad man iøvrigt vil kalde børns forskellige aktiviteter – er der ofte en tendens til at betragte alt dette som en særlig »ren« mundtlig tradition, noget som børn selv har skabt, og som tilhører dem alene.¹⁸ Der tales om den horisontale trading, der går fra barn til barn, i modsætning til den vertikale, der dækker, hvad der bibringes børn af voksne. Virkeligheden er ofte mere kompliceret.¹⁹

Forholdene var i Tang Kristensens dage på mange måder enklere og mere overskuelige. Alligevel kan hans opfattelse af børnenes særlige traditioner som en del af folkets – og påvirket heraf – nok give anledning til overvejelser i dag, hvor børnekulturen ofte vurderes som noget unikt – isoleret fra de voksnes verden.

Tang Kristensen møder Professor Labri

Af Eske K. Mathiesen

Det er udmærket med alle de folkeminder, som Evald Tang Kristensen fik samlet så mange sammen af. Dem kan vi kulturhistoriske krager nu gå og pirke i med vore mere eller mindre videnskabelige næb, finde godbidder i, vrage, skrive disputatser om og fodnoter til. Interessante er imidlertid også de tekster, der ikke rigtig kan sættes traditionelle folke-mindeetiketter på – polemikkerne, portrætterne af særlingene, erindringerne, skitserne. Her møder man Tang Kristensen selv, bilder man sig ind, skribenten når han skriver mere personligt, friere og ikke af, efter mere eller mindre troværdige udsagn. Tang Kristensen var en god iagttager, og han skrev næsten så usminket, som han havde lyst til, var ikke tynget af tidens fraser, nu og da lidt omstændelig, men kontant.

Det er fængslende at læse Tang Kristensens prosa. Det samme kan man desværre ikke altid sige om hans vers, hvilket han godt var klar over og gav udtryk for. Han skrev ikke så få vers, mest lejlighedsdigte. De er ikke alene konventionelle, som lejlighedsvers gerne er; men de er også så sorte i humøret, at de næsten smitter af. Jeg havde overvejet at sammenstille nogle af dem, der er nemlig et par perler imellem. Jeg havde da også fået dem samlet sammen fra hans papirer. Men da jeg skulle til at nærlæse dem og kommentere dem, blev det hele så jammerligt, at jeg måtte opgive det. Det er ikke alene begravelsesversene, der vækker dystre følelser. Det er som om selve versformen vækker grædekongen i ham. Den

opgave må en anderledes robust person tage sig af. Og opgaven er for så vidt af betydning, som man dermed kan belyse den side af hans personlighed, jeg vil kalde skyggesiden, den triste, næsten traumatiske side, som han holdt i ave med sin jernflid.

Men det var slet ikke versene, jeg skulle kommentere her, derimod en af de morsomme små blomster fra hans prosaiske urtebed, artiklen om mødet med den da godt 40årige og i Danmark verdensberømte Professor Labri. I 1989 skrev historikeren Jon Vedel en bog »Gøglerkongen Professor Labri« bl. a. på grundlag af materiale i Dansk Folkemindesamling. Den må De endelig læse, selv om den mangler fodnoter og kildeangivelser, og Vedel derfor ikke kommer i den akademiske himmel – i alle tilfælde ikke for denne bog! På folkemindesamlingen gjorde vi Vedel opmærksom på Tang Kristensens stykke, men han ville ikke bruge det i sin bog. Måske var han bange for, at bogen skulle blive for morsom. Man vil nødig have skyld for, at læserne dør af grin.

Det gør man nu heller ikke ved at læse Tang Kristensens artikel. Men den gamle folkemindesamlers tørre humor slår fint igennem, og selv om han nok er en anelse forarget, da professoren, som den Uglspil han i bund og grund er, slipper en obligat prut – narrens visitkort – så har Tang Kristensen dog sympati for den ukuelige Labri, der om sig selv og sin rolle engang sagde: »Vi er alle taskenspillere i vore hjerter, mere eller mindre. Vi fremstår blot under en bestemt maske, tillægger os det ydre, vor rolle kræver. Jeg er karikaturen af alt det, som den høje hat symboliserer – nemlig svulst og opblæsthed og hele den faglige og officielle skidtvigtighed.« (Vedel, 62).

Tang Kristensens artikel, der første gang var trykt på forsiden af Vejle Amts Folkeblad onsdag den 15. december

1909, og som i alle tilfælde også er trykt i Ribe Amtstidende fem dage senere, er angivet at skulle være den første af en række artikler med den fælles titel »Nogle af mine Oplevelser paa Jærnbanen«. Artiklen har undertitlen »Professor Labri og hans Støvle«. Vi står på toget i Odense.

»For en Tid siden skulde jeg gøre en Rejse til København og maatte selvfølgelig lægge Vejen om ad Odense. Der var jo et lille Ophold. Jeg var bleven ene i Kupeen, men i sidste Øjeblik før Togets Afgang blev Vogn døren smækket op, og ind styrtede Professor Labri tillige med to andre Herrer, der kunde betegnes som hans Ledsagere eller Medhjælpere. De smed sig ned paa Bænkene uden at tage noget Hensyn til mig, og med stor Tungefærdighed udvekslede de Ordskifte om, hvem der egentlig var Skyld i, at de nær var kommet for silde. Den ene skød jo Skylden paa den anden. Saa drøftede de, om deres Rejsegods nu var blevet ordentlig indskrevet, og om det nu var kommet med.

De skulde nemlig paa en Tourné ovre i Slagelse-Eggen og lovede sig et godt Udbytte deraf.

Endelig faldt de til Ro, og Labri smed sig saa lang han var ned paa den modsatte Bænk, altsaa lige over for mig; men straks efter trak han Knæene i Vejret, og lod det ene Ben balancere oven paa det andet. Han havde vel nylig spist til Middag og var blevet noget overanstrengt, nok er det, han lod nu i denne Stilling med smaa Mellemlum frembringe nogle Lyde, der just ikke hører hjemme i godt Selskab. Desuden var hans Ytringer, som han laa der, heller ikke allermest høviske.

Den ene Støvle maa nok have trykket ham, og da han nu ret vilde gøre sig det mageligt, skubbede han den med den anden Fod ud over Hælen og op paa Taaspidsen, saa den nok saa pænt balancerede der. Indtil nu var alt godt. Men saa fik den

ene af de to Ledsagere den fortvivlede Ide at give Labri et ordentligt Klaps paa den henimod ham vendende Endeskive, og dette Klaps var saa varmt og velrettet samt kom saa uventet, at Labri gav et sæt i Vejret, og vips! fløj Støvlen ud af det aabne Vindue. Han begreb øjeblikkelig Situationen, foer op som en Raket og begyndte at lamentere i en frygtelig Tid og med en Ordstrøm, saa jeg højlig forbavsedes, samtidig med, at jeg ikke kunde lade være med at more mig over den komiske Situation, jeg lige havde været Vidne til. Han skældte det unge Menneske ud i en syndig Tid og jamrede: »Hvad skal jeg da nu gøre, jeg kan jo da ikke gaa paa Tourné med en Støvle og en Hosefod. Dit Fjols! der har bragt mig i den fortvivlede Stilling« osv. Jeg syntes nu, Tiden var inde til at komme med lidt Trøst og lidt gode Raad, og jeg fik villig Ørenlyd. Jeg raadede til, at en af dem skulde springe ud i Ullerslev, som vi var lige ved, og hvor der var et lille bitte Ophold, for at meddele Stationsforstanderen Sagen og faa ham til at foranstalte en Eftersøgning paa Banen, saa den manglende Støvle kunde blive funden og sendt ham. Dette Raad blev fulgt, og vi kørte videre.

Dernæst skulde den ulykkelige Labri selv staa af i Nyborg og faa telegraferet hjem efter et Par andre Støvler, dem han lod til at have nok af der hjemme. Han maatte nu have laant en Støvle, og da vi atter standsede, stolprede han hen til Telegrafkontoret og fik det besørget. Men da han kom ind igen til os, maatte han jo af med Støvlen og var igen i den forrige Tilstand.

Vi kom ned til Færgeren, og det kan ikke nægtes, at mange af de medrejsendes Blikke kastedes ned paa det mærkelige Par Ben. Kun sjældent er vel saadant et Syn ogsaa blevet set paa Færgeren. Men Labri lod som ingen Ting. Han gik, som om intet var i Vejen, med Paraply i Haanden, én Hosesok og én Støvle og skyndte sig naturligvis ned i Kahytten. Jeg fulgte efter, og

»Professor Labri paa Torvet i Holbæk«. (Original i Det kgl. Bibliotek).

mange stjaalne Smil ledsagede ham. Alle saa jo hen paa Manden med den iøjnefaldende Mangel med Hensyn til Fodbedækning. Han generede sig fremdeles ikke og bebudede straks, at han nu vilde give en lille Forestilling til bedste for sig selv. Enhver, der har hørt nogle af Labris Vittigheder, som han stadig river af sig, og den ustandselige Ordflom, kan danne sig et Begreb om den Munterhed, der den Dag herskede i 3die Kahyt. Det var ligefrem kosteligt. Labri gjorde Kunster og lod sin Hat gaa rundt, og mangen god 10 Øre faldt ned i den.

Endelig vender han sig til en Tybo og siger: »Kan De ikke nok være saa villig at hale en Tokrone op af Lommen og lægge den her paa Bordet samt lægge Deres Hat over den, saa skal jeg lade den forsvinde for Deres Øjne.« Tyboen kom med Mønten, og Labri gjorde et Par Smaabevægelser, lettede Hat-ten, og væk var Tokronen. »Tak skal De have,« sagde han nok saa ugeneret, »det var en rigtig god Hjælp i mit store Uheld.«

Tyboen blev lang i Ansigtet, han havde dog ikke i Sinde at give Spilopmageren de to Kroner, men denne sagde: »De gav mig jo Lov til at lade den forsvinde, og jeg sagde ikke noget om, hvor den skulde forsvinde hen, nu er den i god Behold. Tak skal De have for Hjælpen!« Vi begyndte nu at ville gøre Labri Forestillinger, men han lod os ikke komme videre til Orde, halede Tokronen frem, gav den til sin Ejermand og sagde: »Værsgo, der har De Deres Penge med Tak for Laan, det var jo ikke andet end en Spøg.« Tyboen blev glad igen, men var lige godt lidt fløv, og vi andre morede os.

Saa kom vi jo til Korsør, og vi kom til Slagelse, og Labri forsvandt skyndsomst i Folkestimlen. Han skulde jo ud nu, og hvad det saa blev til med ham fremdeles, ved jeg ikke, jeg tabte ham jo af Syne og kørte videre. Han spaserede vel nok saa stolt hen paa Gæstgivergaarden og slog sig til Ro der, indtil Følgesvendene fik ham paa ret Køl igen. Men en lille Standsning maatte der da blive i Turneen.«

Skal man dømme ud fra Tang Kristensens værker, så var han ikke særlig optaget af at skildre den brogede kultur, der udfoldede sig på markederne – gøglet, musikken, dansen, kageboderne, rekommandørerne, plattenslageriet. Det meste af den slags regnede han vist ikke til folkeminderne. Folkeminder var for ham noget, der helst skulle hales ud af meddelere med tang og være temmelig gammelt. Måske har det også irriteret ham, at folk brugte penge til det markedspljat. Derfor har Professor Labri heller ikke, såvidt jeg ved, sat sig andre spor i Tang Kristensens værk end med denne artikel. Tang Kristensen har ikke optegnet professorens ekvilibristiske remser, selv om deres vilde fantasi burde have vakt hans nysgerrighed; den er slet ikke så forskellig fra den ordleg, der folder sig ud i de pragtfulde, farverige kæderemser, som Tang

Kristensen optegnede og udgav i »Danske Dyrefabler og Kjæderemser« (Århus 1896).

Men valgte Tang Kristensen ikke at interviewe ophavsmanden til »frikadellens flugt over det 3½ alen høje, nytjærede plankeværk« og »Vorbasse krigshavn«, så har han dog kunnet more sig over gøglerkongen, over hans evne til at forvandle støvletab til komisk gevinst. To berejste mennesker traf hinanden i en togkupé. Den ene rejste i levende folkeminder, den anden i døende. Det kom der en lille munter artikel ud af.

Fortællinger om det jyske almueliv

Er det etnografi?

Af George Nellemann

Værket omtales og citeres ofte som »Jysk almueliv«, og det forleder til at tro, at der er tale om en folkelivsskildring, en etnografisk monografi over den jyske bondekultur, men det er det ikke. Den fulde titel er: »Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv, som det blev ført i mands minde, samt enkelte oplysende sidestykker fra øerne.« Og denne titel er dækkende for indholdet: en lang række fortællinger, beretninger, historier og øvrige mundtlige informationer, fortalt til og nedskrevet af forfatteren, og kun meget få af Tang Kristensens egne iagttagelser.

Selve værket og dets udformning

Det er opdelt i 6 afdelinger eller bind:

1. Om fortidens landbrug. 2. Fra hoveriets tid. 3. Husene og livet deri. 4. De selskabelige sammenkomster og festerne. 5. Livet uden døre. 6. Vore fædres tankesæt og åndsliv.

Dette er afdelingerne i hovedværket, som han selv kalder det, udgivet i årene 1891–94. Hertil kommer så 6 tillægsbind, opdelt på samme måde, udgivet 1900–05.

Hver afdeling er igen opdelt i underafdelinger, helt op til 27 sådanne. Hver information, oplysning eller historie er nummereret, fortløbende indenfor afdelingerne. Hovedværket har 3557 og tillægsbindene 5941 informationer, altså ialt 9498.

Disse numre kan være alt fra en linie til mange sider, og de er (næsten) alle forsynet med meddelerens navn og hjemsted.

Man gør klogt i at nærme sig dette værk bagfra, for de mange lister og registre, som findes sidst i det sidste tillægsbind, giver en nyttig oversigt over, hvad det er, man har for sig.

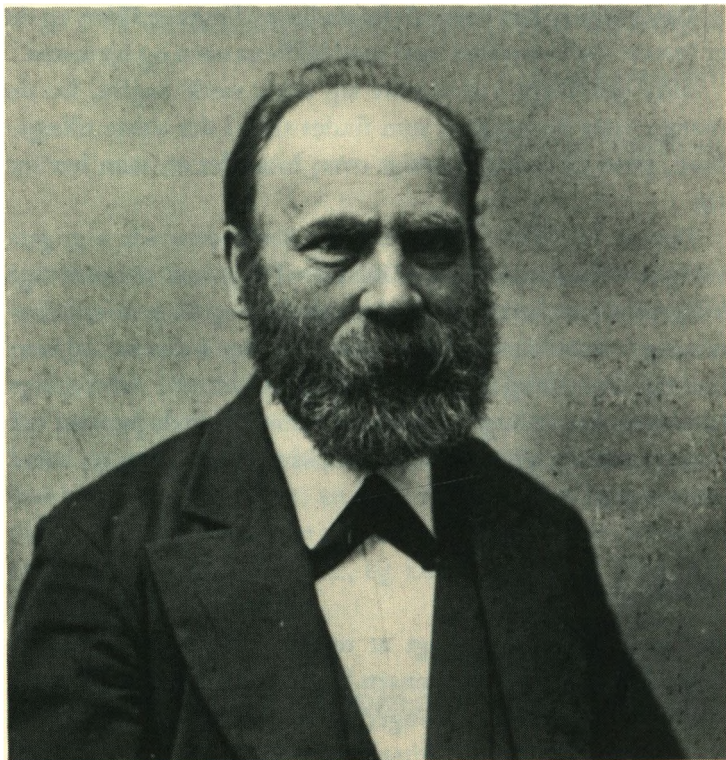
Der er ca. 2000 meddelere, og listen over »de vigtigste stednavne« omfatter ca. 3400. Dertil kommer de skriftlige kilder, som omfatter 7 sognebeskrivelser og 35 præsteindberetninger samt en del andre manuskripter i diverse arkiver. Endelig har Tang Kristensen indarbejdet Sv. Grundtvigs håndskrevne samlinger, når han har fundet, at de passede ind i hans værk. De er trykt med petit, så man altid kan se, hvem indsamleren er.

Indholdet

Det er naturligvis umuligt at referere 9500 informationer retfærdigt, og Tang Kristensen har ikke gjort det lettere ved at rode ret meget. Oplysningerne om pinseskikke skal findes i tre forskellige underafdelinger, og midt i afdelingen om fortidens landbrug kommer der f. eks. en om, hvordan en smugkro fungerer i en snevinter. Men stort set dækker underafdelingerne det de hedder.

Fortidens landbrug indeholder bl. a. regler for såning og høst, lidt om gamle træpløve, meget om kvægsyge, hyrder og bystævner, men også en del om ulve, især de sidste på egnen.

Fra hoveriets tid handler om stridigheder mellem hovbønderne og herregården. Der er mange historier om, hvordan bønderne narrer ladefogeden og giver herremanden kvikke svar på tiltale, men også om bondeplagere, der dømmes til at

Ewald Tang Kristensen. Foto fra 1890'erne, da han udgav Jysk Almueliv.

kysse »Den blå jomfru«. Da der i denne afdeling forekommer en del navngivne personer, tilføjer Tang Kristensen det han kalder en »Nødvendig anmærkning«, hvori han advarer læseren mod at tro på alt, hvad han har skrevet. Folk har fortalt i god tro, men derfor behøver det ikke at være sandt.

Husene og livet deri er naturligvis meget omfattende og blandet. Der er noget om husbygning, især den primitive, og noget om varsler og regler, og der er et afsnit specielt om herregårdslader, tilhugne i Norge og opført af norske tømre.

Andre underafsnit er indbo, kost og renlighed, og afsnittet om gangklæder er efter mit skøn det bedste af de ret få om den materielle kultur. Det ægteskabelige liv hører også hjemme her, og er en samling anekdoter, historier og – sladder. Varsler om fremtidige ægtefæller er der også, og vil man vide mere om disse, kan man finde dem under påske og pinse – i næste afdeling.

Selskabelige sammenkomster og fester omfatter årets fester i landsbyen, såvel arbejdsfesterne som højtiderne. Det er dog ikke den kirkelige side, der fortælles om, men folketroen. Af livets fester fylder bryllupperne mest, men der er dog også meget om begravelser.

Livet uden døre er også mange ting. Det er erhvervsliv, altså det, som ikke er landbrug: fiskeri og jagt f.eks. og brændevinsbrænden, toldvæsen og politi. Det, som fylder mest er dog afsnittene om afvigerne: tyve, røvere, mordere, tiggere og rakkere. Mange af de historier, der her gives til bedste nærmer sig det sagnagtige eller anekdotiske, men om rakkernes arbejde og næring er der dog en del gode og konstante oplysninger.

Vore forfædres tankesæt og åndsliv er en rodebunke af fortællinger om snilde, rædde, overtroiske, dristige og hårde folk, men ikke mindst en masse præste- og degnehistorier mod hvilke Tang Kristensen dog tager de sammen forbehold som mod hoverihistorierne: man skal ikke tro på det alt sammen, for meddelelsen er ofte selv part i sagen.

Er det etnografi?

Som nævnt er der ikke tale om en monografi over jysk bondekultur, men kan man på grundlag af den store informationsmængde skrive en sådan?

Det tror jeg ikke, man kan, for der er dels tale om en meget stor geografisk spredning: listen over »de vigtigste stednavne« omfatter jo 3400 lokaliteter, og blandt dem er der ikke, som man måske kunne vente, nogle, der optræder med en masse henvisninger. Og dels er der ikke nogen emnemæssig dækning – der er, for at sætte sagen på spidsen, for megen snak og for få konkrete informationer om mange sider af kulturen.

Tang Kristensen var modstander af generaliseringer. Han havde ingen lyst til at sammenfatte, og det er en skam. Havde han prøvet, ville han have opdaget hullerne i stoffet og måske forsøgt at komplettere. Han har tilsyneladende heller ikke stillet uddybende spørgsmål, og det er også en skam, for man har ofte på fornemmelsen, at hans meddelere sagtens kunne have fortalt mere, hvis de var blevet spurgt.

En belysning af hans arbejdsmetode får man i beskrivelsen af ålefiskeri med glib. Først citerer han meddelerens beskrivelse, og neden under, med petit, tilføjer han: »Jeg prøvede det selv i sommer (1892), og fandt det meget morsomt. Der skal to mand til hver glib.«

Også i sine skildringer af keltringenes liv bygger han på andres fortællinger, selv om det af hans erindringer fremgår, at han ikke sjældent kom i keltringehjem. Det gjorde hans meddelere næppe, så det vi får at vide er mest om de sammenstød der sker, når de kommer hos bønderne, og ikke meget om det almindelige, daglige keltringeliv. På denne måde kommer beskrivelserne til at ligne journalistik: der skal være en »story«, det rutinemæssige dagligliv er der ikke så meget ved at beskrive. Dette gælder da i øvrigt mange andre af Tang Kristensens meddelelser: det er en anekdote, en pointe eller en kvik bemærkning, der har fået meddeleren til at huske og at fortælle det videre.

Dette har dog en værdi i sig selv, for ved at samle og udgive så megen folkesnak som han gør, belyser Tang Kristensen en side af dagliglivet, som ellers sjældent kommer frem: hvad folk snakker om.

Han skriver selv i sin indledning, at dette værk skrives og udgives samtidig og sideløbende med »Danske sagn«, og at de to værker udgør en helhed. Det kan man nok opfatte på den måde, at alt det, han ikke rubricerede som sagn blev samlet op i »Gamle folks fortællinger om det jyske almueliv«. Og videre skriver han: »Man må ikke gå til denne min bog med store fordringer, det er kun spredte træk, jeg møder frem med, men disse kan vel bruges ved tid og lejlighed.«

Og med sin vægren ved at generalisere skriver han, at han betragter sig som »et skrivende mellemed mellem de gamle fortællere og den videnskabelige gransker. Dertil vil jeg hellere give mig et enfoldigt udseende end optræde forkvklende og selvklog.« Dette tolkes som et led i hans kritik af præsten H. F. Feilbergs bog »Dansk Bondeliv«, om hvilken han i 1901 skriver i et brev til Axel Olrik: »Naar Almuens Liv skal tegnes sandt, maa det være af en Mand, der er fuldt fortrolig med den og saa at sige har levet med i dens Liv, og det har F. jo ikke, derfor kommer han aldrig til at forstaa den fuldt ud.«

Og så er det, at man ikke kan lade være med at drille: Går man kilde- og meddelerfortegnelsen igennem, finder man, udover de 7 sognebeskrivelser og de 35 præsteindberetninger, at der blandt de ca. 2000 meddelere er 107 præster og 396 lærere. En fjerdedel af meddelerne hører altså ikke til den fattige almue, han betragter som de bedste. Og lærerne og præsterne er ikke de mindste leverandører. Den største var i øvrigt dyrlæge på Fyn.

Hvad kan man bruge værket til?

En så kolossal kildesamling er naturligvis uhyre nyttig for forskere, der tør generalisere. Det er uforvarligt ikke at frekventere den, hvis man skriver om jysk folkekultur, især hvis det er folketroen, man arbejder med. Som han selv skriver: »det er kun spredte træk, jeg møder med, men disse kan vel bruges ved tid og lejlighed« – og det kan de i høj grad. Netop meddelelsernes personlige, fortællende form gør, at man hos Tang Kristensen kan hente fremragende illustrationer til mere generaliserende fremstillinger. Men det kan være svært at finde frem til de bedste. Som sagt skal man begynde bagfra, i registrene, og man skal have 'en fornemmelse af, hvordan han rubricerer sit stof under de meget brede afsnitsoverskrifter. H. F. Feilbergs »Ordbog over jyske Almuemål« er i øvrigt en hjælp, for han benytter Tang Kristensen meget som kilde.

Evald Tang Kristensens møde med fonografen

Af Svend Nielsen

Det var i sommeren 1907 at det nye mekaniske indspilningsapparat, fonografen dukkede op i Evald Tang Kristensens tilværelse. På det tidspunkt var han 64 år gammel, og han havde allerede i 40 år indsamlet folkeminder af alle slags.

Den teknik, han havde benyttet ved sine optegnelser, havde han selv arbejdet sig frem til gennem praksis: Når det var melodier, det drejede sig om, havde han i begyndelsen fundet dem frem på sin violin, før han satte dem på noder. Senere skrev han dem ned direkte, idet han dog tilsyneladende fik sangeren til at gentage dem flere gange enten i sin helhed eller hakket ud i små bidder, og formentlig har han yderligere kunnet synge eller spille bestemte passager i melodien for at få den godkendt eller forkastet af sangeren.

Men alt dette her var nu næsten et overstået kapitel. I hvert fald betragtede Tang Kristensen i 1907 sin viseindsamling som i det væsentlige afsluttet, og også fremlæggelsen af dens resultater var fra hånden, dels med 4. samling af »Gamle Viser i Folkemunde«, der udkom i 1891 (som 11. bind i »Jyske Folkeminder«) og dels med »Et hundrede gamle danske skjæmteviser«, der udkom i 1901-03.

Alligevel var det Tang Kristensen selv, der satte tingene igang.

Forberedelser og forventninger

Han skrev i april 1907 i et brev til lederen af Dansk Folke-mindesamling, filologen Axel Olrik, om en oplevelse han havde haft:

Jeg havde lige til Paaske besøgt af en ung Arkitekt Svend Risom, der vilde omkring og se paa gamle Bønderhuse. Det kunde jeg godt lide. Maaske den opvoksende Slægt kan tage sig lidt sammen og komme omkring for at se paa et og andet. Hvordan gaar det med Gr. Nielsen? vil han med ud for at skrive nogle Melodier op?

Det er i Regelen saa morsomt at sidde hjemme og kukkelure og saa lade andre gjøre Arbejdet. Men som sagt, det lader til at der er nogle yngre Personer der kan samle sig sammen.¹

Den Gr. Nielsen, der omtales, var den musikinteresserede og nodekyndige 26-årige cand. mag. i dansk, historie og tysk, Hakon Grüner-Nielsen, der året før var blevet ansat på Folke-mindesamlingen som assistent.

Det, som Tang Kristensen havde i tankerne, har givetvis været en tur, hvor den unge Grüner-Nielsen kunne følge med ham rundt og opleve indsamlingssituationen og hans indsamlingsteknik i praksis for hermed at vække hans interesse for senere at indsamle på egen hånd.

Allerede to dage efter Tang Kristensens forslag viderebringer Axel Olrik imidlertid et modforslag eller en føler fra Grüner-Nielsen – eller er det hans egen ide?: »Grüner-Nielsen snakker om det ikke også skulde være muligt at få nogle af folkevisemelodierne bevarede på fonograf til kommende tider; det var synd om det ikke skete, men vanskeligt er det«.

Hvem, der har givet Grüner-Nielsen eller Axel Olrik

denne ide, er der ikke megen tvivl om. Den 34-årige musikhistoriker Hjalmar Thuren var netop på det tidspunkt i tæt samarbejde med Folkemindesamlingen gået igang med at forberede en udgivelse af »Danske Folkevisemelodier« (der senere blev til »Danmarks gamle Folkeviser« bd. XI), og han havde selv med stort held indsamlet folkesang på Færøerne under en rejse i 1902.

I flere breve presser Tang Kristensen nu på for at få Grüner-Nielsen med og få turen organiseret hurtigt, men samtidigt er han ganske afvisende overfor ideen om at indsamle med fonograf.

Endelig den 12. maj skriver Grüner-Nielsen selv til Tang Kristensen. Selve tidspunktet for rejsen og dennes udformning overlader han helt til ham, men:

kun om Maaden hvorpaa Indsamlingen skal foretages har jeg efter nøje samraad med Musikhistorikeren cand. Thuren en bestemt plan. Paa Melodioptegninger (og det enda mange gode) har vi jo i Forvejen ingen Mangel, hvad Musikhistorikerne derimod i høj Grad tiltrænger, til Afgørelsen af alle deres Tvistemaal, er en fuldt ud autentisk Gengivelse af Sangen som den har lydt fra Folks Læber; men en saadan paalidelig Optegner er kun – Fonografen.

Men hvad er nu Deres mening? Tror De, at man kan faa Folk til at synge ind i et saadant Apparat? Der er jo det kedelige ved Fonografen, at den er tung at slæbe paa. Nævnlig vil det være umuligt at slæbe rundt med alle Valserne paa én gang. Disse maa i Forvejen fordeles i Depoter i passende Afstande paa den forud i alt Fald nogenlunde bestemt fastsatte Rejserute. Men hvorledes lader dette sig nu arrangere.

Sikkert er det, at ved Hjælp af Fonografen vil det videnskabelige Udbytte blive størst. Det er Meningen, at Valserne efter

endt rejse skal overgives til Hr. Thuren, der skal opnotere Melodierne og benytte dem i sin paatænkte Udgave af danske Folkevisemelodier.²

I sit svar d. 14. maj forbigår Tang Kristensen længst muligt Grüner-Nielsens planer om at medbringe fonografen i tavshed, men han er absolut ikke indstillet på, at det er Thuren, der skal nyde frugterne af deres anstrengelser. I slutningen af brevet går han dog alligevel direkte ind i konkrete vurderinger af det nødvendige antal af valser og deres placering i depoter. Efter en detaljeret beskrivelse af den planlagte rejserute og økonomien i turen skriver han: »... hvordan Udbyttet bliver, kan jeg ikke sige, da jeg ikke ved, om de paagjældende Personer, jeg tænker paa, endnu er i Live, og om de kan og vil synge, som der skal synges«.

Pinselørdag ankom Grüner-Nielsen så til Tang Kristensens hjem »Mindebo« i Vejle medbringende sin fonograf, og i mellemtiden har Tang Kristensen fået købt et antal valser hos en lokal urmager. I løbet af pinsen får de apparaturet afprøvet først på Tang Kristensens hustru, Marie Tang Kristensen og dernæst på boghandler Arild Kousgaard i Vejle.

Af et brev, som Tang Kristensen pinsedag sender til Axel Olrik, fremgår det dog med al tydelighed, at enigheden omkring rejsens formål og brugen af fonografen ikke var så stor, som man kunne tro ud fra brevet til Grüner-Nielsen.

Han fastslår først, at Folkemindesamlingens ønske om at koncentrere indsamlingen om folkevisemelodier (til brug for DgF-udgaven) efter hans mening er umulig, og at han har sat som betingelse for overhovedet at tage afsted, at også skæmteviser og salmer skulle indspilles. »Da det er det eneste der har kunnet skaffes.« Dette har Grüner-Nielsen måttet acceptere. Derefter fortsætter han:

Jeg brød mig aldeles ikke om at han lod dem synge ind i Fonografen, da jeg oprigtig talt, aldeles ikke interesserer mig for dette Apparat. Han vil ogsaa godt lade den blive hjemme, og saa rejser vi omkring og skriver Noder op, alt hvad vi kan træffe af baade Skjæmteviser og Salmetoner og nyere Melodier. Nu ved jeg ikke om han alligevel tager den med, jeg ville helst være fri for den, da jeg ikke kan indse, den er til nogen Nytte. Naar vi er samvittighedsfulde med Optegnelsen, saa kan det nok være tilstrækkeligt. Men det skal slaaes aldeles fast, ingen af de gamle kan vi faa til at synge ind i et saadant Apparat. Jeg ville ikke en Gang selv gjøre det. Nielsen har ogsaa udtalt at det var Mening, der bagefter skulde rejse nogle gamle Mennesker til Kjøbenhavn for at synge ind i en stor Fonograf – Det er jo Galmandssnak. . . . Til Sønderjylland kan det slet ikke nytte at komme med Fonograf. Men maaske vi optegner et Par Melodier.

Axel Olrik skriver straks et brev, som han dog ved ikke når Tang Kristensen før de tager af sted. Her søger han at glatte ud, og han fremhæver fonografens evne til at fastholde syngemåden: »...At der ikke kunde blive meget gammelt var jeg klar over; men at der skaffedes noget til oplysning af gl. syngemaade i det hele, syntes jeg var det eneste rigtige. Eftertiden vilde bebrejde os, hvis vi ikke havde givet den, hvad der nu kunde gives«.

Indsamlingsrejsen

Så drog Tang Kristensen og Grüner-Nielsen da afsted. Selve turen skal der ikke fortælles meget om her. Den strakte sig fra Midtjylland over Himmerland og Thy til Vestjylland for at ende i Ribe, men den var præget af uheld, idet mange af de

folk, som Tang Kristensen havde planlagt at optage med, var bortrejste eller forhindrede på anden måde. Resultatet af de 15 dage blev ialt 85 optagne (og nedskrevne) melodier samt yderligere 23 melodier, der kun blev nedskrevne.

Vurderingerne af resultatet

Da Tang Kristensen og Grüner-Nielsen var kommet tilbage til Mindebo, skrev Tang Kristensen den 7. juni til Olrik. Her fremgår det tydeligt, at de to rejsefæller har slidt godt på hindens tålmodighed under rejsen, og det er ikke usandsynligt at Tang Kristensens generelle irritation over sin rejsekammerat spiller en rolle for hans umiddelbare dom over fonografen: »Det er jo ikke noget godt Resultat . . . Det er i det hele en væmmelig Indretning, og den kan i det hele aldrig gjengive Sangen hverken rigtig eller ordentlig«.

To dage senere, da Grüner-Nielsen var rejst videre, skriver Tang Kristensen igen til Olrik. Følte han brugen af fonografen som en mistillidserklæring til det, han havde lavet gennem mere end en menneskealder? Det er i hvert fald magtpåliggende for ham at pointere at turen har vist, at han da er mindst lige så god til noded nedskrivningen som »musikeren« Grüner Nielsen.

..kjedeligt var det, at ingen af dem vi skulde have til at synge, kunde forstaa ham. Hans Maskine var heller ikke i Orden, og Valserne kunde ikke gaa helt ud, det var i det hele noget Kludreri – Jeg vilde aldrig røre ved hans Sager, for ikke at have noget Ansvar. For Resten var han ret samvittighedsfuld. Jeg fik dog det bestemte Indtryk, at han ikke kjendte stort til de gamle Folketoner, og dem havde han ondt ved at opfatte. De nyere Toner der imod opfattede han ret hurtigt. Nyere Musik kunde

Hakon Grøner-Nielsen (stående) ved fonografen sammen med Hjalmar Thuren, der formodentlig gav ideen til at tage fonografen med på indsamlingsrejsen. (Foto: H. J. Barby; Dansk Folkemindesamling).

han bedre magte. Men jeg maatte dog se hver eneste Melodi igjennem og gjorde ham meget tit opmærksom paa Fejl, han havde begaaet med Hensyn til Tonesætning og Takt. Det viste sig at mit Øre var lige saa fint som hans, for han maatte næsten altid indrømme, at han havde skrevet fejl op.

Fortsættelsen af brevet er ligeledes et hip til Grüner-Nielsen, men måske røber det også, at de indspillede resultater ikke var ham helt ligegyldige. »Nu kommer det an paa, om han kan sætte ret op, hvad der staar paa Valserne; jeg har en lille Tvivl, som De dog ikke skal lade Dem forstaa med kommer fra mig. Han har brugt Valserne meget flittigt for at opfatte tonerne, jeg synes alt for flittigt, da det slider paa dem«.

Da Grüner-Nielsen var vendt tilbage til Folkemindesamlingen skriver han (d. 19. juli) til Tang Kristensen og forsøger at gøre status over rejsen, dens resultater og fonografens betydning. Han sammenligner bl. a. fonografoptagelserne med de melodinedskrifter, de gjorde før indspilningerne fandt sted.

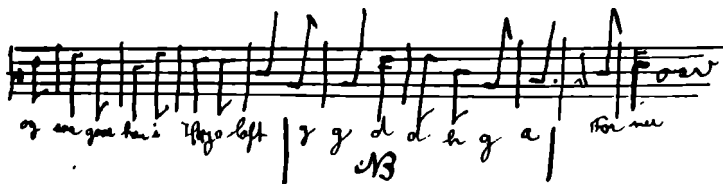
Kære Hr. Tang Kristensen

Allerførst vil jeg da takke Dem for den Tid, vi har arbejdet sammen; det havde sikkert været morsommere for os begge om Turen havde kunnet foregaa i et noget langsommere Tempo, men – en trøst er det da at Resultaterne sikkert fuldt ud kan siges at svare til Anstrengelserne.

Alle Valserne ere komne i god Behold til København, og i det hele er de fonografiske Gengivelser særdeles gode og tydelige.

Af den Del af Valserne vil der nu blive taget Kobberafstøbninger; paa denne Maade vil Tonerne kunne bevares for Efterverdenen. – Det er sandt nok, at det Melodistof vi nu har medbragt kun er en Efterklang af den rigtige gamle Visesang, men herved er intet at gøre; Efterklangen er jo altid bedre end slet intet. Sikkert er det, at Fonografen er et uvurderligt Hjælpe-middel ved Optegnelsen af Melodier. I Fonografen synger nemlig Folk rent uvilkaarligt saaledes som Melodien falder dem paa Tungen, men naar man under den skriftlige Optegnelse sønderlemmer Melodien bliver Folk let usikre og vaklende, idet

de ikke selv ere klare over de enkelte Toner som de synger. Kristine Andersen i Fastrup sang saaledes: »Og det var Herren Peder«, men De erindrer maaske, at vi ikke kunde faa fat paa det midterste af melodien. Den form vi fik fastslaaet som den rigtige er dog vist sikkert forkert, ti 3 gange synger hun aldeles overensstemmende indbyrdes i Fonografen

Ogsaa Sørensen Thomaskær har ledet os paa Vildspor. I Melodien til: »Jeg stod i Højenloft« synger han ifølge Fonografen 3 gange aldeles sikkert

og saaledes opnoterede jeg det ogsaa fra først af; men ifølge hans egen Forklaring, da vi spillede Melodien paa Violinen, sang han dis e e dis dis e e /og /cis cis /

Hvad skal man sige hertil? Naturligvis er der Folk, der har sunget forkert ind i Fonografen, men det vil blot sige at de ikke erindrer Melodien; at faa en sikker skriftlig optegnelse af en saadan Melodi er jo lige saa umulig; noget andet er, at Opteg-

neren, naar han i Forvejen kender Melodien, kan lede Sangeren paa Vildspor. – Ved Omtalen af fejlagtig Sang tænker jeg ikke paa Smaafejl, der paa Grund af let forklarlig Nervøsitet let indfinder sig under sangen ind i Fonografen; at ingen tager saadanne Fejl for gode Varer herfor er der jo tilstrækkelig søgt bødet derved at vi altid har optaget flere Vers (vore egne skriftlige Optegnelser efter den originale Sang bliver her naturligtvis af Vigtighed som Kontrolmiddel.) I det hele tror jeg at det hjembragte Melodimateriale i Fonografvalserne giver et objektivt og paalideligt Billede af Folkesangen i 1907, og jeg mener derfor, at vi har al mulig Grund til at være tilfredse med vor Rejse.

I et brev til Tang Kristensen d. 29. juni nævner Axel Olrik i forbifarten at Grüner-Nielsen havde været optaget af at få sine melodier i orden, og at det var storartet at turen blev gjort.

Det resulterer allerede d. 1. juli i et nyt brev fra Tang Kristensen, hvor han igen kritiserer Grüner-Nielsens melodinedskrivning og afviser brugen af fonograf.

Endelig den 6. juli svarer Tang Kristensen så Grüner-Nielsen direkte på hans brev små tre uger tidligere. Ikke uventet er Tang Kristensens status over turen en noget anden end Grüner-Nielsens:

Deres Bemærkninger om Fonograf Optegnelserne kunde jeg nok have en Del at sige til og indvende imod. Det ved De forøvrigt nok. Jeg betragter ikke det hjembragte Melodistof som et fuldt paalideligt Billede af Folkesangen i 1907, da de saa godt som alle sang fejl ind i Fonografen. Hvis jeg skulde synge ind i den, vilde jeg aldeles bestemt ogsaa synge fejl. Derfor sætter jeg ganske anderledes Pris paa Nodeoptegnelserne. Men De sætter

jo ogsaa Fonografen langt, langt højere end jeg, der ikke regner den stort som Hjælpemiddel ved optegnelsen af Melodier. De nævner Sørensen Thomaskjærs Melodi og siger, at han har ledt os paa Vildspor. Nej, det har han netop ikke gjort, da han sang rigtigt under Node-Optegnelserne, men galt ind i Fonografen. Ogsaa Kristine Andersen sang galt ind i den. Det ærgrer mig nu at tænke paa den Fonograf og de Ulykker, den anretter. De har altsaa konfereret med Hr. Thuren. Jaja, det kan jeg jo ikke forbyde.

Afrunding

Med dette brev slutter de skriftlige meningsudvekslinger vedrørende fonografens værdi i forbindelse med indsamling af folkemelodier. I en brevveksling mellem Grüner-Nielsen og Tang Kristensen omkring årsskiftet 1907-1908 diskuteres de enkelte fonografoptagelser i forbindelse med planer om afstøbning og kopiering af nogle af valserne, men bortset fra at de begge markerer, at de holder fast ved deres opfattelse af Sørensen Thomaskjærs melodi, fremkommer de ikke med vurderinger af fonografindsamlingen som sådan.

Tang Kristensens mening om brugen af fonograf er altså efter rejsen i stærk modsætning til Grüner-Nielsens positive opfattelse: Fonografen er en uting, man havde været bedre foruden. Et sådant mekanisk apparat giver et utilstrækkeligt billede af de gamles sang, og det gør blot folk så forvirrede, at de synger fejl. Den gammeldags noded nedskrivning er langt mere sikker og pålidelig, blot man var omhyggelig.

Før de drog afsted, var hans vurdering, at sangerne direkte ville nægte at synge ind i fonografen. Det argument dukker imidlertid slet ikke op efter turen, og heller ikke i hans beskrivelse af indsamlingsrejsen i Minder og Oplevelser nævner

han problemer i den retning, så sangerne har åbenbart været mindre frygtsomme og mere nysgerrige, end han regnede med.

Hvor meget irritationen over den unge, nok ikke særlig praktiske københavner-akademiker, der betjente fonografen, og som han havde været bundet til som rejsekammerat, har indvirket på hans holdning til fonografen, er et åbent spørgsmål. I hvert fald fremskaffede Tang Kristensen nok to år senere en række nye meddelere, der kunne indsyngte på fonografen, men selv blev han hjemme og lod Grüner-Nielsen rejse alene.

I 1914 lod han sig overtale til selv at indsyngte tre visemelodier for Grüner-Nielsen, og to år senere yderligere en række folkelige salmemelodier.

Det spændte forhold mellem Grüner-Nielsen og Tang Kristensen bedredes i øvrigt hurtigt, og de bevarede helt frem til Tang Kristensens død i 1929 et både fagligt og personligt venskab.

Først i 1922 tog Tang Kristensen på fonografindsamling igen. Denne gang med den unge australske koncertpianist og komponist, Percy Grainger, og her har man klart på fornemmelsen af både Percy Grainger og fonografen var fuldt accepteret og værdsat.

Gamle skillingsviser – og helt nye

Af Iørn Piø

Evald Tang Kristensens flyvebladssamling har engang været større end den er i dag: »Jeg ejede i sin Tid en hel del sådanne toskillings- og fireskillingsviser, hvoraf nogle ikke en gang fandtes på det store kongelige bibliothek i Kjöbenhavn, men dem har jeg forlængst overgivet til prof. S. Grundtvig,« skriver han den 15. marts 1886 i *Skattegraveren*, det tidsskrift der blev udgivet af »Dansk samfund for indsamling af folkeminder«.

Han havde på det tidspunkt selv kun ét visetryk, nemlig »En historisk Vise om Axel Torsen og Volborg Immersdatter«, som landvæsenselev J. Jensen i Refshalegård havde sendt ham, efter at han i et tidligere nummer af *Skattegraveren* havde læst, at Tang Kristensen ikke blot var interesseret i den mundtlige tradition, men også i den trykte. Da han 8. april 1884 udgav en af de mange versioner, han havde fra folkmunde af visen *Tiggerens brud*, skrev han således:

»Der må med grund antages at have været et endnu ufundet flyveblad af visen, hvorfra en hel række optegnelser findes ... Hvem af medlemmerne kan finde det her nævnte flyveblad. Man lede nu i krogene! Jeg vil give en god findelön.«

Et sådant tryk fik han aldrig – og det er iøvrigt ikke dukket op, endnu!

I 1886 – den 15. marts – skrev Tang Kristensen en »Opfordring« i *Skattegraveren*, hvori det bl. a. hedder:

»Uagtet vort samfund nu har bestået i over to år, og jeg ikke én men mange gange har peget hen på betydningen af de forskellige flyveblade, der har været ude imellem folk, og derved ligesom ville udråbe, at slige blades bevarelse har en stor betydning, så har jeg til i dag kun modtaget et eneste flyveblad.«
 [Det var det fra landvæsenseleven]. *»Flyvebladene kan sikkert ikke have stor betydning for ihændehaverne, og jeg retter da en indstændig opfordring til alle medlemmerne om at sende mig til opbevaring (eller dog i alt fald til gennemsyn og afskrivning) alle de flyveblade, man monne have i gemme eller monne kunne opdrive hos andre.«*

Den 1. juni kunne han meddele, at »F. P. J. Lund i Vinten-Enner har sendt mig: En historisk Vise om den berömte Ridder Hr. Brynning o. s. v. Trykt hos W. Backhausen i Vejle og uden årstal«; den 15. oktober, at »Dyrlæge P. Jensen i Kværndrup har sendt mig flyvebladet: En nye Viise Om en Ridders Sön ved Navn Alexander o. s. v. Componeret alle dem til Villie, som til Historier Lyst have. Titelvignet: en krone. Trykt i dette Aar. Trykket er fra slutningen af forrige Århundrede. Hr. P. Jensen modtager min forbindtligste tak derfor«; og den 12. november skrev Lovise Hansen i Øster Hurup i et brev til Tang Kristensen: »Den gamle Mands Flyveblade er jeg vis på kan godt fåes, jeg har endnu ikke fået talt med ham, da der er et langt Stykke Vej til Mov. Ja der er, lad mig se, 3 Mil godt og vel, og den må man tage til Fods.«

Så længe Svend Grundtvig levede, havde Tang Kristensen ikke nogen synderlig interesse i at samle på flyveblade. Han lavede end ikke afskrifter af de tryk, han sendte over til professoren i København! Efter hans død i 1883 var sagen imidlertid en anden: Nu fortsatte han hans arbejde og indrettede

sin egen samling, og den blev langt større end Svend Grundtvigs. Tang Kristensen lavede iøvrigt et »Register over Svend Grundtvigs efterladte Samling af de saakaldte Flyveblads-Viser, samt de af ham benyttede Viser af lignende Slags til Danmarks gamle Folkeviser«. Registret, der er utrykt, er ordnet alfabetisk efter førstelinjer. Samlingen indeholder 277 danske visetryk (afskrifter af titelblade på tryk i andre samlinger er ikke medregnet).

Tang Kristensens nye flyvebladssamling indeholder 1155 danske tryk (inklusive enkelte afskrifter af tekster i nu ukendte tryk) – der ses bort fra lejlighedssangene – fra 1690erne og indtil 1920erne. De er fra bogtrykkere over hele landet: fra Haderslev, Vejle, Kolding, Varde, Fredericia, Horsens, Randers, Odder, Århus, Silkeborg, Viborg og Aalborg, fra Odense, Svendborg, Bogense, Rudkøbing og Nakskov – og så naturligvis fra København.

De danske tryk ordnede han i disse grupper: *Folkeviser m. m.* (83 + 1 tryk), *Kjærlighedsviser* (126), *Selskabsviser* (bl. a. Arier fra 1700tallet), *Personelle Viser* (114), *Soldater- og Sømandsviser* (159), *Viser om adskillige Tildragelser* (95), *Bondeviser* (5), *Fædrelandshistoriske Viser* (127) og *Gudelige Viser* (281).

Når han fik en visebog, der bestod af sammensyede skillingstryk, klippede han sytråden over og lagde viserne i de respektive grupper. Sådan gjorde Svend Grundtvig, og sådan gjorde bibliotekarerne på Det kgl. Bibliotek også, dengang!

To af de sammensyede visebøger, han erhvervede, var imidlertid så smukt indbundne, at en slagting af dem ville være den rene vandalisme:

Den ene, der er fra begyndelsen af 1800tallet, indeholder 32 flyveblade, der udelukkende er fra de to københavnske

bogtrykker-familier Tribler og Behrend – bl. a. Carit Etlars *Den fulde Maane rædsomt lyste* og Admiral Nelsons vise *Tre Herre monne skrive om Britlands Konge*.

Den anden, der indeholder 73 tryk fra første halvdel af 1700tallet, købte Tang Kristensen af antikvarboghandler Arild Kousgaard i Vejle. Den havde tilhørt Niels Brock Kousgaard, efter at den tidligere havde tilhørt Frederik Sneedorff Birch, der havde fået den af sin bedstemor i Assens i 1834 (se Jens Henrik Koudal: En frontsoldat i kampen om folkeviseerne, i *Sumlen* 1985).

Med i købet fik Tang Kristensen nogle flyveblade, som også havde tilhørt N. B. Kousgaard: *Historisk Vise om en Ridders Søn ved Navn Alexander ... Trykt i dette Aar*; samt 3 tryk der må være fra en større samling, idet NBK har nummereret dem 1, 5 og 14: *Den var jo rar! Gemytlig Samtale mellem Herr Madsen og hans Kjereste. Andet Oplag. Kjøbenhavn. Faaes hos H. P. Møller, Gammelmynt 151. Trykt hos S. L. Møller [1848–58]; En ny Crinoline-Vise af Ane Kokkepige ... Trykt og forlagt af W. Backhausen i Veile 1858; samt Til Danmark. Af Nic. Fred. Sev. Grundtvig. Andet Oplag. Kjøbenhavn. Karl Schönbergs Forlag. Thieles Bogtrykkeri. 1865.*

Endvidere fik Tang Kristensen to flyveblade, som havde tilhørt C. J. Kousgaard, nemlig *Fredericia-Slaget. Texten af Forfatteren til »Det var ved Paasketide«* [Adolph Recke]. ... *Kjøbenhavn. Forlagt af Boghandler H. P. Møller, Gammelmynt 151. Trykt hos S. L. Møller [1849];* samt en 9 strofer lang protestsang mod *Den nye danske Pengelov. Forfattet i Februar 1858 af J. Chr. Meldal, Gartner til »Georgsminde«* i *Veile. 1ste Udgave. Trykt hos S. Hertz's Enke i Veile:*

En Sang jeg vil fremføre
 For Alle og Enhver,
 Som haver Lyst at høre,
 Hvorom jeg skriver her.

Min Sang den skal forbyde
 Den danske Pengelov.
 For Statsmand skal den lyde,
 For Bonden bag sin Plov.

Den Lov den foreskriver
 En meget høi Pro Cent.
 I Sandhed det jo bliver
 For Alle heel fordømt.

Enhver maa herved lide
 I denne Pungenød.
 Godt, hvis vi fik at vide,
 At Kongen den forbød!

Samtidig med at Tang Kristensen indsamlede viser fra folke-
 munde og visetryk, der havde været i »folkehænder«, virkede
 skillingsviserforfatteren og -producenten Julius Strandberg i
 København. Gennem et velfungerende net af kolportører og
 handlende nåede hans viser ud i alle kroge af landet.

Tang Kristensen har 68 Strandberg-viser i sin samling.
 Blandt dem er 6 gamle viser, som Strandberg ikke har skre-
 vet, men som han har kendt fra folketraditionen eller fra
 ældre tryk. I modsætning til sine nyskrevne viser – nyheds-
 viserne og novelleviserne – havde de ikke noget prangende
 titelblad med træsnit.

De eksemplarer, Tang Kristensen har fået, er trykt i

1880erne eller 1890erne, da Strandbergs forlag og forretning lå i Vingaardsstræde 18. De er forsynet med håndskrevne kommentarer af en ukendt, der synes at have været dreng i Østjylland i 1830erne. Han synes at have kommenteret dem efter opfordring af en eller anden – måske Tang Kristensen:

Elisa gik i Marken om

»Den Vise kalde ældre Koner frem af deres Hukommelse, omtrent midt i Halvtredserne, den blev sunget meget især til Legestuer; En Kromand i vor By som havde været Kjøbmand i Aarhus fortalte at hans Moder, der var gift med en Bager der i Byen, havde sunget den i hans Barndom; hun mente den var mindst 300 Aar gammel. – Den blev sunget lidt anderledes hist og her og med skjønnere Udtryk, til Ex. Flux var han paa sin hvide Hest [Strandberg-trykket: *Strax var han paa sin Hest igjen*], saa den maa være bearbejdet.«

En enlig Fugl satte sig paa bare Kviste

»Denne Vise blev sunget i mine Drengaar, men efter Krigen 48–50 ved jeg ikke at have hørt den. Den var hist og her lidt anderledes end her.«

En rig og fornem Herre i Bristol monne bo

»Denne blev ofte sunget før 48–50, men jeg ved ikke senere at have hørt den.«

En stjerneklar Aften i Roligheds Lund

»Denne Vise blev sunget meget i mine Drengaar, men efter Krigen 1848–50 hørtes den sjelden.«

Fra Jylland vi saa lystig marschere

»Blev sunget før 48–50 – men husker ikke at have hørt den uden en enkelt Gang senere.«

Skjøn Anna,

en Konges Datter af England,

som blev i sit Barndoms Aar af Nøvere, bortstaaen
og solgt til en Herre af Mecklenborg, og hvorledes
den samme Herre lod begjære Kongen af Englands
Datter, hendes Søster, samt hvorledes det tilfældt blev
underliggen aabenbaret, hvorfra hun var kommen.

De Nøvere vilde Sjæle gaa, etc.

Pris: 10 Ore.

Kjøbenhavn.

Jul. Strandbergs Forlag og Bøger.

Kaas i Daghandelen, Holmengade 18.

Skillingstryk der har været i folkehænder.

Kong Hannibal han red sig udi Skoven saa grøn

»Denne Vise blev meget sunget, (dog blot Brudstykker) før 1848–50, men kun lidet senere; Jeg saa den dengang paa Tryk, jeg troer den havde over halvandethundrede Vers, hvilket er rimelig eftersom man kan see der mangler meget, til Ex. seer man ikke at Kong Hannibal mistede Livet, uden forsaavidt at han skulde være identisk med Prinds Ferdinand; denne har 21 Vers ligesom den af Dem meddelte [altså Strandberg-trykket], dog synes det ikke at være den samme eftersom den her begynder med Kong Hannibal, hvilke[t] den lange, som jeg saa, ogsaa gjorde, og saaledes blev den altid sunget, og den blev almindelig kaldt for Kong Hannibals Vise [i Strandberg-trykket kaldes den: *Hr. Ankerstrøms Vise*].«

Note: Både i folketraditionen og i skillingstrykkene begynder den samme vise enten *Kong Hannibal han...* eller *Prinds Ferdinand han...*

Ingen af disse Strandberg-tryk bærer mærker efter at have siddet i en sammensyet visebog. Det gør derimod disse 12 visser, som tilmed er nummererede:

4. *Jens Peersen, der blev bidt af en gal Hund*; 5. *De Pokkers Tjenestefolk eller Bondens Foraarssang*; 6. *Skjøn Anna, en Konges Datter af England*; 7. *Nu er du fri, Moppe*; 10. *Tag Jer i vare, Piger, for Storcken!* 11. *Stine Brikkemeyers Balladevise*; 12. *Arbejdsmandens Vise*; 13. *Ulykkelig Kjærlighed*; 14. *Trofast Kjærlighed*; 15. *Thora, du maa ikke græde! eller: den forsvundne Sømand*; 17. *Det mærkelige Bryllup*; 18. *Sømandens utro Kjæreste*.

Alle disse tryk er fra 1870erne, da Strandberg havde sin butik i Holmensgade 18, stuen. Da Tang Kristensen i august 1874

Træsnit på pavillonwise, udgivet af Strandberg i 1870'erne.

var i København for anden gang i sit liv, boede han i Skvaldergade 7, 2. sal, der lå i det samme kvarter. Sikkert er det, at han ialfald må have set Strandbergs butik. Selvom den ikke så ud af meget, så hængte der dog håndkolorerede skillingstryk i vinduet som blikfang. Inden for var han dog næppe, for det vart jo først 10 år senere han begyndte at interessere sig for disse folkelige tryksager.

Derimod var han inde i en af de sangerindepavilloner, hvortil Strandberg i flere år havde skrevet viser. Det var nu ikke ganske frivilligt, han gik derind. Det var hans livlige lillebror Kristian, der på den tid boede i København, der en aften fik lokket den sparsommelige storebror med hen i baggården til Østergade 32, hvor der lå en sådan pavillon:

»Saa vilde han have mig med i »Thalia«, hvor der var sangerinder, og der drak han to halve bajere, endskjønt han næsten ikke havde en Skilling« (Minder og Oplevelser I, side 190 f).

I sin flyvebladssamling har Tang Kristensen også flere af Strandbergs pavillon-viser, bl.a. denne som kunne købes i Holmensgade 18: *Sangerinden Jomfru Sørensens Kjærligheds-historie*:

Louise Sørensen er mit Navn,
Jeg fødtes ude paa Christianshavn;
I Skole jeg gik,
Men Dannelse, Skik
Jeg lærte paa en Fabrik
...

I den sidste strofe henvender hun sig direkte til publikum:

Nu har jeg skriftet, vær ikke haard,
Jeg ydmyg for mine Dommere staar.
...
O, kjære, viis at jeg ei omsonst
Iaften beiled til Deres Gunst!
Ifald jeg skal min Skræder ha',
Det koster Dem bare et lille Ja.

I Tang Kristensens flyvebladssamling findes der prøver på mere end 200 års viseproduktion. Repertoiret af viser i skillingstryk har altid været stort og broget. Tang Kristensen har imidlertid gjort, hvad han kunne, for at de fleste folkelige visegenrer er repræsenteret i hans samling.

Evald Tang Kristensen og Dansk Folkemuseum

- En brevveksling

Af Holger Rasmussen

Kakkelpotter og potteovn

Kontakten mellem Evald Tang Kristensen og stifteren af Dansk Folkemuseum, Bernhard Olsen, indledtes i 1885, hvor sidstnævnte henvendte sig om gamle kakkelpotter. I Nyrops bog »Dansk Pottemageri«¹ havde han mærket sig en artikel af Tang Kristensen om sådanne potter, i Viborg Stiftstidende 1880, men den havde han ikke kunnet få at læse, »da Bibliotekets Læsestue er lukket efter Slotsbranden«.² Han ønskede derfor Tang Kristensens hjælp til at få fremstillet en ovn, »som Kopi af den, De saa i Deres Svigerforældres Hus«. Elementerne til en jysk stue havde museet, og han ville gerne have den forsynet med en potteovn.³

Hermed indledtes en brevveksel, der kom til at strække sig over næsten en menneskealder – til gensidig nytte og belæring. Det markeredes straks ved besvarelsen af brevet. Tang Kristensen trådte i aktion, glad ved, »at De henvendte Dem til mig i den Sag«. Kakkelpotterne var allerede bestilt hos en pottemager af hans bekendtskab. Men da Tang Kristensen var bange for, at han skulle lave potterne for pæne, »bestemte vi, at han skulde faa en Kone til at hjælpe sig, der er vant til at lave potter *paa Skjødet*, han *drejer* nemlig, hvad han laver.«

For Tang Kristensen var tingenes ægthed afgørende, som det understreges af brevetts fortsættelse:

Det glæder mig, at De har Æmnerne til en jysk Stue. Jeg var paa Kunstudstillingen⁴ for nogle Aar siden i Kjøbenhavn og spejdede meget efter noget jysk, men fandt saa godt som intet. Ellers var Udstillingen god, men i saa Henseende var den ussel. Jeg har i sin Tid truffet særdeles meget af det gamle, men jeg samler paa andre Ting og har derfor ikke haft ret Lejlighed til at samle paa den Slags Ting. Desuden har heller aldrig nogen henvendt sig til mig derom.⁵ [Og så formaner Bernhard Olsen:] Naar De nu faar en Stue stilt an, maa De ikke glemme Smaatingene, og Aas Stolpen var heller ikke at foragte, den, man kalder Sallingboernes Kløpind; dernæst Gillekrogen, Træmorterne over Kakelen, Saltstenen o.s.v.⁶

Fremstillingen af potteovnen overlodes helt til Tang Kristensens afgørelse, blot ville Bernhard Olsen gerne have den til at fyre i. »Det kan jo være interessant at fornemme, hvorledes Varmen er«. Altså et samstemmende synspunkt på tingenes ægthed. Bernhard Olsen tog da også til genmæle mod den rejste kritik:

Naar De kalder Jyllands Repræsentation på Udstillingen 1879 »ussel«, maa det hidrøre fra, at De ikke har lagt Mærke til, hvad der var. Der var Masser, men det var spredte Ting. Samlet kunde jeg kun til Veie bringe de 5 Rum, jeg havde fyldt som Stuer. Først havde jeg ikke mere Plads, hvilket i og for sig er en god Grund, 2) havde jeg 6 Uger at samle i og det skete i min Fritid, i en Livsstilling, der bandt mig til Pletten, og det er jeg da endnu, 3) havde jeg ikke virksom Bistand fra Jylland.⁷

Tang Kristensens bemærkning om åsstolpen anslår et motiv, som tages op senere, men får Bernhard Olsen til at efterlyse

en bog af Jens Kamp med oplysninger om og tegninger af ældre landbygninger.⁸

Næste brev fra Tang Kristensen lader ikke vente på sig. Otte dage senere kommer en fyldig beskrivelse af potteovne og en længere bekendelse om hans syn på udstillingen i 1879. Fra borgerhjem og herregårde var der nok, men fra bønderne lidet.

Der var Æmner nok fra Øerne, men det var jo ikke det for mig hjemlige. [...] fra det egentlige Bondeliv fandt jeg saare lidt. Og det er dog Bondestanden, der udgjør og altid har udgjort den største Masse af Folket, saa naar man vil have sande Billeder af det svundne Folkeliv, kan man ingenlunde undgaa at tage særdeles Hensyn til den.

Et veritabelt credo med jysk farvning. Forsonende tilføjer han: »Jeg ved meget godt, at det ikke er Deres Skyld, [...] og Deres sidste Brev giver mig tydelig et Billede af en Mand, der har en meget levende Interesse og Lyst til at gøre noget for denne Sag, der tydelig nok er bleven saa aldeles forsømt«. Men – sukker han – det er næsten for sent, og det gælder også hans egen indsamlingsvirksomhed.⁹

Nødildsstolperne fra Lindum

Ved denne tid havde Tang Kristensen på en af sine optegnelserejser opdaget et par nødildsstolper i Lindum, og det fik Bernhard Olsen til at rejse til Rødkjærsbro. Her fik han både arrangeret, at billedskærer Bertel Olsen fra Samsø blev hjulpet til undersøgelsen af det gamle stuehus til »Korsgård« i Ulfborg, som Tang Kristensen havde gjort opmærksom på,

Træsnit efter tegning af E. Roudahl i Illustreret Tidende XXVII, 1885–86.

og desuden overtalt Tang Kristensen til at rejse til Lindum for på museets vegne at sikre de omtalte nøddildsstolper. 24. april beretter Tang Kristensen om besøget i Lindum og købet af stolperne:

Da den ene af Stolperne er en Yderstolpe i Lademuren, kunde han [d.e. ejeren] ikke sende dem, inden han kan faa Haandværksfolk til at sætte nyt ind. Han skal have nogle Vægge ned baade i Ydermuren og i Indrebalken for den anden Stolpes Vedkommende. I Betragtning heraf udbetalte jeg ham 10 Kroner for det hele [...]. Det er ellers et udmærket Exemplar, og den gamle Kone i Gaarden, der nu i Sommer er 70 Aar, erklærede, at hun tydelig kunde mindes Stolperne havde været brugt til deri at drage Ild, da hun var omtrent en tolv Aar.

25. april takkede Bernhard Olsen for indsatsen og fremsendte samtidig en række spørgsmål om bylav og bylavssager, som han ønskede optaget i »Skattegraveren«. ¹⁰ Omkring 1. juni var nødildsstolperne ankommet til museet, og Bernhard Olsen rykkede for oplysningerne til dem: »Vær nu saa god omgaaende at sende mig de Oplysninger, De lovede om dem [...]. Jeg vil takke Dem for at faa det snart, da jeg vil skrive en Artikel om dem«. ¹¹

Bylavssager og manepæl

Spørgsmålene om bylavssager tages op af Bernhard Olsen, der ved besøget i Rødkjærsbro havde forhørt sig, om Tang Kristensen kendte til »Ringstaven, af hvilken jeg havde et Exemplar fra Skaane«. Siden havde han truffet på en »Ringlestav« i Tang Kristensens »Æventyr fra Jylland« (1881) og sluttet, at det måtte være samme sag. Han ønskede derfor at få en forespørgsel i »Skattegraveren« om dens forekomst i Danmark. ¹² I samme brev skrev han, at ved læsning i »Jydske Folkesagn« havde han bemærket, at Jens Fenger i Gjellerup midt i 70erne havde gravet en *manepæl* op. »Mon der skulle være Mulighed for at erhverve den eller en lignende«? ¹³

Til manepælen vender de begge tilbage gentagne gange. Tang Kristensen kan nævne eksempler på formodede – men forsvundne – manepæle ¹⁴ og har selv erhvervet en, hvis fundsted han dog ikke nævner. Den ville han i 1893 have vist Bernhard Olsen, der var på rejse i Jylland. ¹⁵ Bernhard Olsen formodede, at »Naar De skriver, at de har en Manepæl [...], da formoder jeg, at det er Deres mening, at den skal ende paa Folkemuseet«. ¹⁶ Om pælens rette betegnelse ytrede Tang Kristensen sig i et samtidigt brev: »Hvad nu Manepælen angaar, da kan jeg ikke skjønne rettere, end at det er en saadan.

Den er spidset i den ene Ende og stod, da den fandtes, dreven ned i Mosen, lodret og med Spidsen nedad. Jeg kan ogsaa betegne, hvor den fandtes«. ¹⁷ Men pælen blev hos ham, og først i 1902, da Bernhard Olsen *en passant* nævnte den, svarede Tang Kristensen: »Manepælen har jeg selv, men vil nødig af med den«. ¹⁸

Juleskikke

I november måned 1886 forhandlede der udførligt om skikkene ved juletid. Folkemuseet havde i sin besiddelse en »Julestjerne fra Sønderskaane«, men ønskede gerne en sådan fra Jylland. For, »jeg finder det rigtigt, at Museet erhverver af den slags alt, hvad der findes«. ¹⁹ I »Skattegraveren« 1886 havde der været fortalt om den stjerne, gamle, fattige folk gik med, idet de sang stjernevisen Hellige tre Kongers aften. »Var det ikke værd at faa dette Instrument gjemt«, skriver Tang Kristensen. »Sidste Hellige 3 Konger gik en Mand fra Kongens Tisted med den. Hylstret var rigtig nok noget lappet. Men det gjør jo mindre til Sagen. Det Redskab hvor Stjærnen hend[?], findes vist kun i dette ene Exemplar her i Landet«. ²⁰ Korrespondancen herom førte endvidere til, at Bernhard Olsen bad Tang Kristensen om at hjælpe med at skaffe museet et Helligtrekongers lys.

Tørvespader og vættelys

I marts nævnte Tang Kristensen, at han var stødt på »et af de ejendommelige spadeformige Redskaber af Eg, som man har fra forskellige Egne af Jylland«, og det kom lige tilpas for Bernhard Olsen, der netop havde overtaget hvervet at ordne

den historiske afdeling af det kgl. Landhusholdnings udstilling i 1888.²¹

De to brevskrivere drøftede meget andet end genstande og deres erhvervelse til museet. Den alsidigt orienterede Bernhard Olsen ytrede sig om »den vilde jæger«, om dialektord og om hvæsemærker på kirkemure, som Tang Kristensen havde fundet på Staby og Faldborg kirker. Bernhard Olsen kunne oplyse om tilsvarende fra Nordtyskland, som han havde set omtalt i et tysk arkæologisk skrift.²²

I april 1888 skrev Tang Kristensen, at han efter Bernhard Olsens ønske havde fremsendt nogle stykker af de omtalte tørvespader med tilhørende beskrivelser til udstillingen. Samtidig omtalte han sit besøg hos den kloge mand i Farsø, der havde vist ham alle sine bøger bortset fra sin Cyprianus, som han havde lånt ud. »Men hvis De kunne ønske at se *min*, skal jeg tage den med i Sommer, naar jeg kommer til Kbh. Maaske den ogsaa kunde nyttes paa Udstillingen.«²³ På rejsen havde han ogsaa besøgt en gammel kone, »der iblandt sine Lægemedler havde et Menneskeben, der var gravet op paa en Kirkegaard ved Midnat.«²⁴

Der gik derefter nogle år, førend der sidst i 1892 ankom et yderst kortfattet brev fra Bernhard Olsen med følgende ønske: »Gjør mig den Tjeneste at lade mig vide, hvad Almuen i Jylland troede om »Vættelys«.«²⁵ Og det skete prompte, hvor Tang Kristensen forklarede, at man syede et vættelys (Wattelys) ind i løjerten eller svøbelisten for at forebygge, at vætterne (Watterne) skulle patte småbørn eller forbytte dem. »Mange endnu levende Personer har haft en saadan Sten i Svøbelisten«. Og videre forklarede han, at om tordensten (zembedeisten) siges, at lynilden ikke slår ned i det hus, hvor de findes, og endelig om flintknolde med huller i (Hwaalbor-

køer), at de er gode at lægge i vandtrug, for at koen ikke skal kaste kalv.²⁶

Hwálborkøer og mærkedage

I sin tak for oplysningerne kom Bernhard Olsen til at skrive *valborgkøer*, og det lod Tang Kristensen ikke upåttalt:

»Deres Skrivemaade »Valborgkøer« kan jeg ikke ret godkjende, ellers havde jeg brugt den. Men jeg skrev Hwálborkøer. I Jysk kan Valborg ikke udtales med H foran v, det er ligefrem umuligt. Men da Hwál udtales bestemt med h, saa maa det være Hul. Bor er det samme som at bore, og Navnet maa da sigte til det Hul, der altid findes i slige Sten og vel tænkes at være borede. Børnene har brugt dem som Køer, trukket Strikker gennem Hullerne, fæstet dem og flyttet dem som andre Køer.«²⁷

I et brev en måneds tid senere stillede Bernhard Olsen en række spørgsmål med tilknytning til mærkedage i året. Han var ved denne tid i færd med en artikelrække i Nationaltidende om årets mærkedage og vejrprog og samlede flittigt ind på supplerende stof, som det fremgår af bevarede avisartikler med et utal af håndskrevne tilføjelser.²⁸ Bl.a. gav Tang Kristensens omtale af zebedeistenen anledning til fundringer om dens andre navne: marmus køer, marmorstene o.s.v. Brevet sluttede med en anmodning om, at Tang Kristensen skaffede ham en zebedeisten.²⁹

Ønsket blev opfyldt nogle få dage senere, hvor der sammen med en række ønskede skrifter af Tang Kristensen fulgte »nogle Zebedæistene, et Vættelys og en Kattesten«. I brevet drøftedes de af Bernhard Olsen nævnte navne og en forsikring om, at »jeg skal nok have min Tanke ved Dem, naar jeg

træffer paa noget af det omspurgte«. ³⁰ Det svarede Bernhard Olsen på omgående og lod noget af sin viden om mærkedagene komme frem:

Det var en Tro, at Tiden mellem de to Mormesser, Vor Frue 15. August og do. 8. September, var en særlig velsignet Tid. Mormesse Æg holdt sig længst, Lægedomsurter vare kraftigst. Mormesse Køer lagt i Mælken mellem de to Fruedage gav Udbytte for Mejeriet. Det var Aarets mest velsignede Tid«. ³¹

Og det følger Tang Kristensen op med en række andre eksempler og ordforklaringer, netop da han var var vendt hjem fra en rejse på Samsø. ³²

Ulve og Kludetræer

Samme måned søgte Bernhard Olsen oplysning om, hvad der vides om ulv i Ulvkors, Ulvebesværgelse, Ulveamuletter. Det eneste han har kunnet finde i Tang Kristensens arbejder, var at gamle kællinger kunne drive med ulvene. »Det, jeg vil finde, er Minderne om Ulven som Gudedyr, altsaa nu hans dæmoniske Side. Jeg har noget fra Skaane, en Del fra Udland«. ³³ Om ulvebesværgelser o.s.v. må Tang Kristensen melde pas. »Det skulle da være i en Cyprianus«. ³⁴

Der følger så et ophold mellem brevene på nogle år. I april 1898 takkede Tang Kristensen for Bernhard Olsens deltagelse »i den til mig ved Nytaarstid sendte Adresse. Den var mig saare kjærkommen«. Som »Tegn paa min Højagtelse« sendtes den senest udkomne bog. ³⁵ Og det kvitterede Bernhard Olsen med følgende: »At jeg kom til at deltage som Underskriver har været mig en Tilfredsstillelse, da jeg fremfor mange Andre har haft Gavn af Deres utrættelige Samlerflid

og ved, hvormange drøje Timer, De har gennemlevet for at bringe disse mægtige Masser til Veje til vort Folks Bedste.³⁶

Påny går der et par år før de næste breve. I 1901 besøgte Tang Kristensen med sin datter Bernhard Olsen, hvor de naturligtvis drøftede ting af fælles interesse, som det fremgår af et takkebrev fra Tang Kristensen, der slutter med et løfte om, »hvad jeg kan gjøre for Kludetræet«. ³⁷ Det emne tog Bernhard Olsen op i et brev en halv snes dage senere: »De talte sidst om et kroget Træ at putte Mennesker igennem. . . Jeg har en rundvoksen Træring til nævnte Øjemed, men den er fra Ørbyhus langt nord for Stockholm«. ³⁸ Og Tang Kristensen gjorde noget ved sagen, for ved et besøg på Ry højskole spurgte han sig for, om der ikke endnu skulle findes et sådan kludetræ i Jylland. Det gav resultat, for en af højskolekarlene fortalte ham, »at hans Broder som lille er blevet puttet der igennem«. Karlen oplyste i et brev om, hvor træet var at finde: »Træet staar paa Hovedgaarden Ormsholts Ejendom, som ejes af Proprietær Bruun«. Karlens brev ønskede Tang Kristensen tilbagesendt, men det befinder sig altså endnu i Folkemuseet. ³⁹

Åshuse

Ved århundredskiftet optog udbygningen af Frilandsmuseet Bernhard Olsens væsentligste tid og kræfter. I 1907 vendte han tilbage til de åshuse, som Tang Kristensen havde henledt hans opmærksomhed på i 1886. Det førte dengang til opmåling af et stuehus i Ulfborg ved Bertel Olsen, der endvidere lavede en model deraf, som var med på udstillingen i 1888. Bernhard Olsens agt nu var at »samle, hvad jeg kan om Sulehuse eller som de ogsaa hedder Aashuse«. ⁴⁰ I et engelsk værk

havde han set, at det var den oprindelige husbygning fra Englands østkyst til Irlands vestkyst, »hvilket giver denne gamle jyske Bygningsmaade et forøget Værdi«. Da han kun har fundet meget lidt derom i Tang Kristensens trykte bøger, da Strandgaards meddelelser i »Jydsk Historie og Topografi« ikke er udtømmende, og da museet i Herning ikke havde svarret på en henvendelse herom, bad han om hjælp »med noget ud af det meget, De vistnok har liggende«. ⁴¹

Og Tang Kristensen havde meget at give, som det fremgår af hans svar:

Der er dog noget i mine Bøger om Aashusene. Saaledes i Jyske Folkeminder III s. 294, og i Almueliv III 1-3. I Almueliv, 3die Række, der henligger i Manuskript paa det Kgl. Bibl. (Dansk Folkemindesamling) findes to Grundtegninger af Aashuse. I Efteraaret var jeg inde i et Aashus, der endnu beboes. Det var i Bogaarden paa Helnæs, Fyen, og alt Træværket var fuldstændig gennemrøget i Ovret, saa Røgen maa have haft fri Gang over det hele. I Kobberup ved Skive har jeg set Lader med Aas, og der er sikkert nogle af dem endnu. Her hvilede den paa kløftede Suler. Ogsaa i Herning-Eggen har jeg set Aashuse. Der var et gammelt Aashus i Rud Sogn, som jeg var inde i, og der stod en Støtte ind midt i Stuen. I Ravnkilde i Himmerland har jeg ogsaa set denne Bygningsmaade, og der var et Aashus under Nedbrydning i Vind ved Holstebro. Jeg gjorde Dem i sin Tid opmærksom paa dette Hus, da det var ret mærkeligt i sin Indretning.

Maa jeg bede Dem sige mig, hvad De særlig vil have Besked om. Jeg vil godt give Dem Ret i, at Strandgaards Artikel ikke er udtømmende. Sagen er, at der var Forskjel paa Byggemaaden i de forskjellige Egne, og saadan som han beskriver den, kjendes jeg ikke i det hele ved den. Men jeg har rigtig nok al-

drig været med til at se et saadant Hus under Bygning, har blot set disse Huse i Brug.

Det vilde være ønskeligt, om De selv kunde se Bogaardens Stuehus efter.⁴²

Hermed er korrespondancen mellem dem faktisk slut. Et brev fra Bernhard Olsen i 1919 synes ubesvaret, så der kan sættes punktum med et takkekort fra Tang Kristensen for lykønskningen til hans 70 årsdag i 1913.

En særlig samling – øverst oppe

Af Ulla Thyrring

Øverst oppe i Herning Museums gamle hovedbygning fra 1909 stilles den besøgende overfor en dør med et malet skønvirkeornament, som indrammer inskriptionen: »Evald Tang Kristensens Samling«. I de to rum bag døren findes den samling, som Evald Tang Kristensen gennem sin forbindelse til Herning Museum og dets tidligere leder, H. P. Hansen, lagde grunden til, og som siden er blevet forøget, dels gennem gaver fra hans søn, Johannes Evald Tang Kristensen, dels gennem overførsler fra Vejle Museum i forbindelse med nedlæggelsen af den derværende Evald Tang Kristensen samling.

Herning var en af de første lokaliteter Evald Tang Kristensen stiftede bekendtskab med, da han som 23-årig i 1866 kom til Gjellerup for at tiltræde som lærer ved Busk og Lund skoler. En lærereksamen fra Lyngby Seminarium ved Grenå 1861 og to kortvarige stillinger i henholdsvis Husby og Helstrup var grundlaget for den virksomhed, han her i 10 år skulle komme til at udøve. De ti år i Gjellerup blev en udfordring for den unge lærers personlige egenskaber og livsholdning, hvilket enhver kan overbevise sig om gennem læsningen af erindringsværket Minder og Oplevelser. Selv skriver han sammenfattende om denne epoke af sit liv:

»I det hele maa jeg sige, at jeg selv personlig havde det ret godt ud ad til, mens jeg var i Gjellerup, men megen Besvær var der, og min Kone havde det for strengt og var saa lidt rask, saa

hun længtes efter Forandring. Dog maa jeg tilføje, at jeg dog aldrig i mit Liv, hverken før eller siden, har mødt saa mange tvære og for mig ligegyldige Mennesker. En stor Del af Beboerne havde kun liden Interesse for mig og min Gjerning, og denne Mangel paa Imødekommenhed strakte sig ogsaa til mine huslige Forhold. Jeg kan da med Sandhed sige, at jeg aldrig har haft saa sure Timer og saa megen Besværlighed som i de 10 Aar, jeg var i Gjellerup. Jeg var der i min kraftigste Tid, og jeg sled haardt i det, men det var for de fleste den ligegyldigste Ting af Verden. Naar jeg nu i min Alderdom ser tilbage paa den Tid, forekommer det mig at være meget haarde og ufølsomme Folk, der boede i min Kreds, naar de kunde behandle mig unge Mand og min unge Kone saa hensynsløst. Men jeg havde vel ogsaa paa en Maade godt af at gjenngaa saadan en Lutringstid. At der ogsaa var rare og gode Mennesker her, har jeg jo allerede fremhævet, men de fleste var haarde og haardhændede, saa jeg ser ikke paa mit Gjellerupliv med ret venlige Følelser. Lypunktet er jo, at jeg der fik begyndt min egentlige Livsgjerning.»

Alderen mildnede den gamle folkemindesamlers syn på ungdommens strabadser, og i 1914 rejste han fra Vejle til Herning for at modtage en smukt udstyret adresse fra museets bestyrelse med følgende indhold:

»Hr. Forfatter Evald Tang Kristensen, R. af D., Mindebo ved Vejle. Som en ringe Tak og Paaskjønnelse for Deres store Arbejde i Folkemindesagens Tjeneste i Almindelighed og for den Velvilje, De har vist Herning Museum ved at skjænke dette en større kulturhistorisk Samling, udnævnes De herved til Æresmedlem af Herning Museum. Styrelsen d. 27de Marts 1914.»

Ifølge Tang Kristensens beskrivelse i *Minder og Oplevelser* er dokumentet smukt dekoreret med tegninger af karter, ildsakse, tene, hoseblokke, jydepotter, lerlysestager, manglefjæl, banketræer og fåreklokker. I dag findes det indrammet i samlingen sammen med en del andre genstande af personlig art, og de ligefremme og tilforladelige tegninger af et udvalg af de forskelligartede genstande, som netop indgik i Tang Kristensens samling, vidner på en rørende måde om den tids omfattende indsamlingsprincipper og rummelige museumsbegreb, der var uden den helt store overordnede målsætning.

Eyald Tang Kristensens samling på Herning Museum bindes da heller ikke sammen af nogen indbyrdes nødvendighed udover det personlige perspektiv, men den har alt efter behag og interesse sine højdepunkter, og den rummer sære og værdifulde genstande, som taler til fantasi og forskning.

Hans interesse for folkeeventyr og traditionsstof slår tydeligt igennem i samlingen, som rummer en pragtfuld samling på 110 Neu-Ruppin tryk, nogle primitive og meget forenklede, både hvad angår fortælling, tegning og farvelægning, andre meget smukt gennemarbejdede, som for eksempel historien om Paul og Virginie. Ikke mindre fængslende er 7 tykke pakker med lejlighedsdigte og -sange, omfattende et bredt udsnit af den danske befolkning såvel geografisk som socialt og i tid strækkende sig fra omkring 1850 frem til århundredskiftet. Materialet er aldrig blevet gennemgået og systematiseret, og for at antyde nogle yderpunkter skal blot nævnes Henrik Hertz' digte til Johan Ludvig Heibergs bære, trykt på Louis Kleins Bogtrykkeri og sangen ved Tante Gunnilds 25-Aars Jubilæum som Forretningskvinde i Odense den 4. December 1882, trykt på Carl Tiedje's Bogtrykkeri, Odense. Samlingen skal formodentlig tages som et udtryk

for, at Tang Kristensen anede, at også denne folkelige udtryksform afslører traditioner og værdinormer, som det er værd at gøre til genstand for et nærmere studium.

I 1913 havde Tang Kristensen fået gjort H. P. Hansen opsat på at erhverve en nødildstolpe til Herning Museum. Den sad nu som skorstenshammer i Lindum Skole ved Hobro, men da de to nåede frem, var skolebygningen nedrevet og en ny opført et stykke derfra. Det gamle tømmer lå dog endnu på pladsen, og formedelst 5 kr. lykkedes det at erhverve stolpen og at få den fragtet til Onsild Station.

»Næste Morgen tog Hansen Fotografi af Driften eller Forten op fra Byen, og saa rejste vi af ad Nørbeg og Sønderbeg. Da vor Vej førte over den Hede, der findes imellem Nørbeg og Sønderbeg (Hvidding Hede), sagde H. P. Hansen: »Her skal vi tage et Billede af Dem«, og saa stillede han Apparatet op, og det Billede blev taget, som jeg siden lod tage en masse Aftryk af og sendte ud til nogle Venner som en Taksigelse, fordi man huskede min Fødselsdag.«

Det kendte fotografi af Tang Kristensen såvel som nødildstolpen og fotografiet af hulvejen ved Lindum kan ses i samlingen. I nødildstolpen (nød=kreatur) ses fordybninger efter ildboring. Når kreaturerne blev hjem søgt af miltbrand, ildsyge, blev deres kød ildrødt. I den tro, at sygdommen skyldtes dårlig ild, slukkede man derfor al ild i landsbyen og lavede en ny ild ved at bore med en træstok i en stolpe, indtil der gik ild. Derefter antændtes et bål i en snæver passage, som hulvejen ved Lindum, og kreaturerne blev drevet henover den rensende ild.

I samlingen findes også et vættelys, (forstening fra en tiarmet blæksprutte) indsvøbt i en klud og med en stor mes-

Percy Grainger og Evald Tang Kristensen optager folkeviser på fonograf i H. P. Hansens villa, Lindebo, overfor Herning Museum. Stående Jens Kristian Jensen, Albæk, i sofaen Peder Fløe og Tang Kristensens hustru, Kirsten Marie Jensen Huus. (H. P. Hansen foto 1925).

singnål til at fæste det på brystet af et barn, som led af engelsk syge. Om denne sjældne og veldokumenterede genstand oplyser Tang Kristensen, at han har fået den hos dr. Lindemann i Horsens omkring 1895. »Han saa Kluden fæstet paa Barnet«. Af graveren på Hvidbjærg Kirkegård på Thyholm fik Tang Kristensen en rød lerflaske. Den var fyldt med vand, da den blev opgravet og var ifølge Tang Kristensens oplysninger lagt ned hos en frugtsommelig kone, således at hun kunne tage sig af sit endnu ufødte barn, når tiden var inde. Et apparat til at slå tyvens øjne ud med har Tang Kristensen fået i Lydersholm hos Karl Andersen, men det stammer fra sme-

den i Daler sogn, som også var klog mand. Apparatet består af en beholder fremstillet af kirkebly (fra taget), hvori der i en fordybning er nedlagt en kobberplade med et indgraveret øje med en udhulet sort plet i midten. Til udstyret hører også en kobbernagle, der skal være koldsmedet tre nætter imellem kl. 12 og 1. I hullet i kobberøjet blev hældt kviksølv og æggehvide, og under fremsigelsen af en vis formular blev kobbernaglen drevet ned i øjet. Det psykologiske trick var, at der som tyven var blandt de tilstedeværende, tilstod han af skræk for, at besværgelsen skulle ramme ham. (*Danske Sagn*, ny række, b. 6 nr. 429 side 184).

Evald Tang Kristensen opretholdt til sin død i 1929 forbindelsen med Herning Museum og H. P. Hansen. Omkring 1917 foranledigede han således, at en malkølle, som han havde købt i Fårup ved Rødkjærsbro, blev opført i frilandsmuseet. En sådan bygning var gerne fælles for en landsby eller flere tæt ved hinanden beliggende gårde, medens bønderne i det mere spredt bebyggede Midt- og Vestjylland almindeligvis tørrede malt til ølbrygning i en flad, jernforet kasse på bilæggerovnen.

I 1925 var han sammen med sin kone og den australske komponist Percy Grainger gæst hos H. P. Hansen i dennes villa »Lindebo« overfor museet. Her fotograferede H. P. Hansen dem i færd med at optage Jens Kristian Jensen fra Albæk, og herom fortæller husmand Peder Nielsen Lykke fra Nees i et brev til Hans Ellekilde 10.12 1925:

»Mens jeg var i Herning havde jeg for mig en ejendommelig Oplevelse, det var nemlig den 10. september. Da kom Evald Tang Kristensen sammen med sin Kone og Percy Grainger hos Hansens for at optage gamle Melodier af Folkeviser og lignende på en Grammofon. Og det blev jeg jo baade Øre- og Øjenvidne

til, det var jo noget jeg aldrig havde tænkt mig at jeg skulle opleve. Og der var 5 eller 6 gamle Mænd og en gammel Pige, som Hansen havde fået fat på til at synge. Det var hel underligt, naar der var sunget ind i Tragten og der saa blev lavet noget ved Mekanismen, så kunne den gengive Sangen.»

Peder Lykkes dagbogsoptegnelse og H. P. Hansens fotografi af de forsamlede meddelere og folkemindeforskere er bevaret, men Lindebo er revet ned, Herning Museum har netop fejret 100 års jubilæum, og meget er ikke som før. Men til museets selvforståelse hører en levende bevidsthed om de mennesker og den epoke, som gav grobund for oprettelsen af de første folkemuseer i Danmark. Det kaster lys over de store samlinger, som vi i dag forvalter og giver perspektiv til de linier, vi stikker ud for museets fremtidige arbejde. Derfor kan man også i dag fordybe sig i Evald Tang Kristensens Samling øverst oppe i den gamle hovedbygning.

Tanker på gamle og nye tider (1927)

Af Evald Tang Kristensen

Det er en underlig rodløs tid, vi nu lever i, og jeg ser med nogen ængstelse på fremtiden. Den opvoksende ungdom bliver stadig vænnet til at se fremad og aldrig tilbage. De unge interesserer sig ikke for, hvordan deres bedsteforældre har levet og virket. Det er knap nok, de kender deres fulde navne, eller hvor de er født. Det er dog for mig en såre vigtig sag at kende noget til livet, som det levedes i gamle dage, og hvad tanker, der rørte sig i vore forfædre, for at vi så kan danne os en forestilling om hvad rod, vi er rundet af. Det står for mig som noget vigtigt, at der bliver ved med at være en sammenhæng mellem den gamle tid og den ny tid – imellem forfædrene og efterkommerne. Et træ kan ikke blive ved med at vokse, når det bliver skilt fra roden, og sådan må det også være med menneskelivet. Vi skal kende til vort udspring, og vi skal ære vor far og vor mor, sådan lyder det fjerde bud, og det har særligt et ærinde til de unge i vor tid.

Jeg synes jo også, at den tid, jeg nu er kommen ind i, er så fuld af ufred og voldshandlinger. I min ungdomstid levede man mere fredeligt, og der var en hjælpsomhed, som ikke mere findes. Nu skal enhver hjælpe sig selv, som han kan, og kan han ikke det, må det offentlige træde til. Men det udvikler ikke ret selvstændighed, og arbejdslysten mangler. Det er næsten nu, som der bliver sat en præmie på lathed og ulyst til selvhjælp.

Der gjordes kun små fordringer til livets nydelser og behageligheder, og den gamle tid kan i den henseende alene ikke

sammenlignes med nutiden, der er så overfyldt af adspredelser, så mange mennesker ligefrem nu er overmætte og keder sig grundigt, fordi de nu har ondt ved at få ende på tiden.

Folk læste ikke ret meget i min ungdom. I vort sogn havde der nok været et sognebibliotek eller en læseforening, men den var gået i stå, måske fordi den blev for dårligt ledet, men særlig da fordi beboerne var så fattige, at mange af dem ikke kunne betale deres årlige bidrag. Der læstes i øvrigt meget få aviser, men de var heller ikke lette at få fat i, da der ingen postbud var på landet endnu, og man skulle så selv hente dem i en langt fra liggende købstad. Som barn havde jeg selv arbejde ... [afbrydes].

Det var den australske komponist og koncertpianist Percy Graingers ide, at Tang Kristensen skulle indspille en tale til eftertiden. Optagelsen skete i spisestuen i Tang Kristensens hjem »Mindebo« i Vejle i 1927. (Oplyst af Tang Kristensens søn, overbibliotekar Johannes Ewald Tang Kristensen, i 1992).

Fonografvalsen findes i Percy Graingers samling på Dansk Folkemindesamling. Teksten er nedskrevet efter valsen.

Noter

Jeg er Skolelærer og Kirkesanger i Gjellerup

1 *Gamle danske Minder i Folkemunde*, samlede og udgivne af Svend Grundtvig. I-III, Kbh. 1854-61. 2 Kbh. 1853 ff. 3 *Danske Kæmpeviser og Folkesange fra Middelalderen, fornyede i gammel Stil af Svend Grundtvig. Med 6 Melodier*. Udgivet af Udvalget for Folkeoplysnings Fremme, Kbh. 1867. 4 *Jydske Folkeviser, Toner, Sagn og Æventyr*, samlede af E. T. Kristensen. Første Hæfte, Kbh. (i kommission hos boghandelen i Herning) 1868. 5 *Et Hundrede udvalde Danske Viser ... forøgede med det andet Hundrede Viser*, ved Peder Syv. Tre oplag 1695, desuden 1739, 1764, 1787. 6 Abrahamson, Nyerup og Rahbek: *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen*, I-V. Kbh. 1812-14. 7 *Kjæmpeviser, hvis Melodier ere harmonisk bearbejdede af Prof. Ridder Weyse*. Bd. II 1843 ved A. F. Winding. 8 *Danske Folke-Sange og Melodier, samlede og udsatte for Pianoforte af A. P. Berggreen*. (=Folke-Sange og Melodier, Fædrelandske og Fremmede, bd. I) 2. udgave Kbh. 1860. (3. udgave kom 1869).

To optegnere og én meddeler

Noter til Tang Kristensens tekst:

1 rettet fra Vandperle. 2 derpå h slettet. 3 rettet fra skjønt.

Noter til Orlriks tekst:

1 rettet fra på ny. 2 rettet fra ofte. 3 med blyant o.l. tilf. a. 4 med blyant rettet til te. 5 rettet fra det. 6 rettet fra for at. 7 rettet fra som. 8-8 tilf. i marginen. 9 med blyant rettet til te. 10 rettet fra for. 11-11 tilf. i marginen. 12 rettet fra hun. 13-13 med blyant rettet til høre. 14 med blyant rettet til for. 15 derpå han slettet. 16 te tilf. med blyant. 17 med blyant rettet til den. 18 derpå lige slettet. 19 med blyant rettet til på et. 20 med blyant rettet til skön.

Blyantsrettelserne er tydeligt af senere dato og er her ikke fulgt, men bemærket i noterne. Formen *sø* med understreget (her kursiveret) *å* er Orlriks gengivelse af *sagde* i dialekten.

Sagn – tro eller overtro?

1 Vejle Amts Avis 1900, nr. 2. 2 *Jyske Folkeminder* 3, s. VI. København 1876. 3 *Jyske Folkeminder* 11, s. 318. Viborg 1891. 4 Som note 3. 5 Som note 2. 6 Som note 1. 7 *Danske Sagn* VI. Efterskrift s. 624. Aarhus 1901. 8 Som note 3.

»Det hele er for mig som en Slibesten«

1 *Minder og Oplevelser*, I, Viborg 1923, s. 136-37. 2 I Tang Kristensens *Gamle Kildevæld* (nyudgave ved Erik Høvring Pedersen, Kbh. 1981 s. 92) er der et billede af Anders Jørgensen Sams fra Rostved ved Randers. Han gik omkring med sin violin og spillede for folks døre. Tang Kristensen optegnede fire af hans viser med melodier, men ingen af hans violinmelodier. 3 *Minder og Oplevelser*, I, s. 205-06. 4 *Minder og Oplevelser*, I, s. 246. 5 Svend Grundtvigs samling, *DFS* 17. 6 Der ligger 36 breve fra Tang Kristensen til Heinrich Nutzhorn i dennes privatarkiv på Rigsarkivet, 6060 A I 3. 7 Brevvekslingen mellem Kristensen og Gruner-Nielsen findes i *DFS* 1929/148 og 1929/152. 8 I Tang Kristensens samling ligger spillemandsnotebøgerne på arkivnummeret *DFS* 1929/40, afskrifterne ligger i *DFS* 1929/34 V og tilsendte optegnelser i *DFS* 1929/1. Delingen er dog ikke helt konsekvent. 9 Hun var datter af landsbyspillemanden Hans Povlsen fra Klæstrup i Børglum herred, og skrev den 27. feb. 1888 til Tang Kristensen: »Jeg har en hel del gamle Noder, som jeg hittede, da jeg var hjemme, Foraaret 1887, iblandt min Farbroders efterladte Papirer. Noderne ere forsynede med Dagbogsoptegnelser af Udgiveeren, en vis Rimmen.« *DFS* 1929/1, Lovise Hansen. 10 Jfr. *Minder og Oplevelser* II 113, 143 og *Gamle kildevæld*, nyudgaven ved Erik Høvring Pedersen 1981, s. 45.

»...og Börnene hører da også til Folket.«

1 *Danmarks Sanglege*. Udgivne af S.Tvermose Thyregod. Kbh. 1931. Indledning s. III. 2 *Minder og Oplevelser*. Opskræve af Evald Tang Kristensen. Bind I-IV. Viborg 1923-28. Bind II, s. 152. 3 Anders Ottosen,

født o. 1858 i Ørre. Det AT-nummer, der parentetisk anføres, er det type-nummer, som eventyret eller historien rubriceres under i Aarnes og Thompsons internationale klassifikationssystem, *The Types of the Folktale*. Helsinki 1973. 4. Marianne Ottosen, født 1862 i Ørre. 5 Jens Larsen, født 1860 i Ørre. 6 *Minder og Oplevelser*, Bind II, s. 152. 7 *Æventyr fra Jylland*, Anden samling (= Jyske Folkeminder. Syvende Samling). Kbh. 1884, s. 96-100. 8 Møllerens historie er gengivet i Mogens Boisens oversættelse af Geoffrey Chaucer's *Canterbury Tales: Canterbury Fortællingerne*. Kbh. 1952. En jysk fortællers gengivelse af AT 1361: *Verdens undergang* findes i *Skæmtsomme eventyr fra Danmark, Norge og Sverige* med indledning af L. Bødker, der også har udvalgt de danske skæmtehistorier. Kbh. 1957. 9 Tosehistorien er gengivet i tidsskriftet BUKS, udg. af Børne- og Ungdoms Kultursammenslutningen, Aarhus Universitet, Nr. 22, i *Børn og Traditioner – om børns fortællinger*. Århus 1991. 10 Johanne Steensen, født 1862 i Hodsager, hendes version af *De skjævmundede Folk* er gengivet som s. 26 i Evald Tang Kristensens *Danske Skæmtesagn*. Aarhus 1900. 11 Evald Tang Kristensens dagbøger, blad 8639a+b. 12 Evald Tang Kristensen: *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv*. Bind I-VI + Tillægsbind I-VI. Kbh. og Aarhus 1891-1905. Knud Klemmensens fortælling står i Bind VI som nr. 374, s.172-175; meddelelsen er ikke anført i listen over meddelere. 13 Lime skole. Se ovennævnte værk. Bind VI nr. 960, 963-64, s. 407f. 14 *Danske Sagn*, 2. udgave. Genoptrykt med nyt forord og indledning, samt nogle ændringer og tilføjelser. Kbh. 1980. Sødinge skoles mange bidrag er anført i registret over meddelere og optegnere, bind VIII, s. 43. 15 Ørre skole. Se ovennævnte værk. Bind I, nr. 1403, s. 436f. Nummeret er ikke anført i stednavneregistret i bind VIII. 16 *Minder og Oplevelser*, Bind IV, s. 345. 17 Som en pudsighed kan det nævnes, at også Svend Grundtvig kan mønstre en 5-årig sanger. I 1855 optegnede han et fragment på 3 vers af visen om Adelbrand (DgF 311Dd) sunget af Elisabeth Boisen, som havde hørt den af sin barnepige Johanne fra Hedeboegnen ved Roskilde. 18 Som eksempel kan jeg her nævne omtalen af tælleremser i min egen *Det lille Folk*. Kbh. 1965. Som et mere aktuelt eksempel kan nævnes Alle-børn-rimene, som i flere af de samlinger, der er udgivet, betragtes som ren børnedigtning, opstået og udbredt blandt skolebørn. Rimene er dog også et udpræget voksefænomen, men de har appelleret til børn, som i mange tilfælde har digtet med på dem. 19 Se t.eks. afsnittet Vitskommunikation i Björn Roos's afhandling om børns historier: *Vitsen med vitsarna*. Lund 1986.

Evald Tang Kristensens møde med fonografen

1 Brevvekslingen mellem Tang Kristensen og Olrik ligger i *DFS 1929/145* og *DFS 1917/127*. 2 Brevvekslingen mellem Tang Kristensen og Grüner-Nielsen ligger i *DFS 1929/148* og *DFS 1929/152*.

Evald Tang Kristensen og Dansk Folkemuseum – En brevveksling

1 C. Nyrop: *Dansk Pottemageri*, Kbh. 1882. 2 Christiansborgs brand 1884. 3 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 9/1 85. Brevene fra Bernhard Olsen findes i Tang Kristensens arkiv, *DFS 1929/143*. Brevene fra Tang Kristensen i *Dansk Folkemuseums ældste, topografisk ordnede brevarkiv*. 4 Kunst- og Industriudstillingen i København 1879, hvortil Bernhard Olsen havde indsamlet og arrangeret en afdeling, der blev grundstammen i Dansk Folkemuseum. Se Holger Rasmussen: *Bernhard Olsen. Virke og værker*, Kbh. 1979. 5 En væsentlig hjælp ved indsamlingen til udstillingen i 1879 ydedes af en række lærere landet over, men Tang Kristensen har altså ikke været kontaktet. Se Bernhard Olsen-bogen, afsnittet: Kulturens »vandbærere«. 6 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 19/1 85. 7 Der henvises til nævnte værk, afsnittet: Forberedelsesnes år. 8 Jens Kamp: *Danske Folkeæventyr*, hvis første del udkom 1879 (Bernhard Olsen til Tang Kristensen 20/1 85). 9 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 24/4 86. I 1887 kom Bernhard Olsen tilbage til indsamlingsproblematikken og gav Tang Kristensen ret i, at på mange måder var de begge for sent ude, men trøstede med, at »desuden har De jo selv vist, hvormeget der kan reddes i allersidste Øjeblik. Af det Utroligste i den Retning skal jeg blot nævne Nødildsstolperne, som vi er ene om med Märkisches Museum. Hazelius, som har syslet med de Sager i 16 Aar, havde ikke engang hørt Tale om sligt...« 10 Om Tyvetønden. *Skattegraveren* 5, 1886, 191. 11 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 2/6 86. 12 Ringstaven. *Skattegraveren* 5, 1886, 234-235. 1/8 86 oplyste Tang Kristensen, at en af Karen Toxværd's brødre for en snes år siden så en sådan i brug. Hendes besvarelse fremkom i *Skattegraveren*. 13 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 4/6 86. 14 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 23/3 87. 15 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 6/1 93. 16 Bernhard Olsen til Tang Kristen-

sen 10/1 93. 17 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 11/1 93. Det er måske den pæl Tang Kristensen nævner i et brev 29/6 86, hvor han refererer en oplysning fra K. J. Juhl i Bjærg. Den manepæl, Tang Kristensen var i besiddelse af, endte på Herning Museum. Se H. P. Hansen: Herning Museum 1892-1942 (*Sprog og Kultur*, 11. bd. 1942, 127 f.) 18 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 22/1 1902. 19 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 20/11 86. 20 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 19/11 86. 21 Bernhard Olsen kom ikke til at deltage i udstillingens endelige udformning. Personlige sorger fik ham til at frasige sig hvervet i selve udstillingsåret. 22 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 22/12 87. 23 Sin Cyprianus havde Tang Kristensen fået af præsteenken i Junged. Den udlåntes til udstillingen på betingelse af, at den kom i en glaskasse. Se *Minder og Oplevelser*, 3, 173. 24 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 25/4 88. 25 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 25/12 92. 26 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 6/1 93. 27 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 11/1 93. 28 »Aarets Mærkedage og Veirsprog« fremkom i *Nationaltidende* 6/1 – 29/12 1894. Materialet indgik i Kulturhistoriska Meddelanden fra Lunds kulturhistoriske Museum under titlen: *Stedsevarende kalendere. I. Genealogi. II. Mærkedage. III. Fortsættelse af mærkedage* (1894-1911). 29 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 21/2 94. 30 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 25/2 94. 31 Som det er fremgået af brevvekslingen, formidlede Tang Kristensen mange ting til Folkemuseet, men de omtalte sten synes at være den eneste direkte gave til museet. Bernhard Olsen til Tang Kristensen 27/2 94. 32 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 1/4 94. 33 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 30/4 94. 34 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 10/5 94. 35 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 9/4 98. 36 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 12/4 98. 37 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 7/9 1901. 38 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 18/1 1902. 39 Hovedgården Ormholt, Torslev sogn, Dronninglund herred (Tang Kristensen til Bernhard Olsen 22/1 1902). 40 Som det første synlige resultat af interessen for åshusene kom opførelsen af Sallinggården på Frilandsmuseet. Byggeskikken indgik som en væsentlig del af Halvor Zangenbergs bog: *Danske Bøndergårde. Grundplaner og Konstruktioner*, Kbh. 1925. 41 Bernhard Olsen til Tang Kristensen 14/2 1907. 42 Tang Kristensen til Bernhard Olsen 19/3 1907.

Evald Tang Kristensen er Danmarks største folkemindesamler. Hans indsamlinger og hans person har været genstand for stigende interesse – både i Danmark og udlandet – i de sidste 25 år. Hans optegnelser i Dansk Folkemindesamling er en guldgrube til at belyse traditioner og dagligliv hos den brede befolkning i 1700- og 1800-tallet og i endnu ældre tid. Hans viser, sagn og eventyr fornøjer endnu gamle og unge.

Den 24. januar 1993 er det 150 år siden, at Evald Tang Kristensen blev født. I den anledning har Dansk Folkemindesamling taget initiativ til at udgive en bog, hvor 12 fagfolk skildrer Tang Kristensens virke og det stof, han samlede.

Synet på hans virke har ofte været noget ensidigt. I den foreliggende bog vil vi gøre opmærksom på den mangesidige Tang Kristensen. Han kan ikke sættes på en kort formel.

Artiklerne er letlæste, men bringer alle noget nyt: De rummer overraskende synsvinkler, peger på ukendt stof og fremlægger nye forskningsresultater.